

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

TİRELİ MUHAMMED İBN MELEK'İN “ŞERHU MESÂBÎHİ'S-SÜNNE”
ADLI ESERİNİN EDİSYON KRİTİĞİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ
“İMAN-NİKAH BÖLÜMÜ”

DOKTORA TEZİ

Danışman:
Doç. Dr. Muhittin UYSAL

Hazırlayan:
Raed ALAWEEN

KONYA – 2012

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	3
ÖNSÖZ	5
KISALTMALAR.....	7
GİRİŞ.....	8
A. Araştırma Konusunu ve Mahiyeti.....	8
B. Araştırmanın Önemi ve Amacı	8
C. Konuyla İlgili Çalışmalar.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM	10
BEĞAVÎ VE İBN MELEK'İN HAYATLARI	10
VE İLMÎ KİŞİLİKLERİ	10
BEĞAVÎ VE MESÂBÎHU'S-SÛNNE.....	11
I.Ebu'l Huseyn el-Beğavî	11
A. İsmi, Lakabı, Doğumu ve Nesebi	11
B. Hocaları	11
C. Öğrencileri	11
D. Eserleri	12
F. Vefâtı:	13
II. TİRELİ MUHAMMED B. ABDÛLLATÎF İBN MELEK	14
A. İsmi, Nesebi ve Lakabı	14
B. Hocaları ve Yetiştirilmesi	14
C. Siyasal, Bilimsel ve Sosyal Açısından İbn-i Melek Dönemi.....	14
Siyasal Durum	15
Bilimsel Durum	16
Sosyal Durum	18
D. Eserleri	20
E. Öğrencileri.....	21
F. Âlimlerin İbn Melek Hakkındaki Sözleri ve Övgüleri	21
G. Vefâtı	22
İKİNCİ BÖLÜM	23
BAĞAVÎ'NİN EL-MESABİHİ VE MUHAMMED İBN MELEK'İN EL-MESABİH ŞERHİ	23

I. BEĞAVÎ'NİN EL-MESÂBÎH'İNİN ÖNEMİ	24
2. BEĞAVÎ'NİN EL-MESÂBÎH'İNİN ŞERHLERİ.....	26
3. BEĞAVÎ'NİN EL-MESÂBÎH'İNİN TAHRÎÇLERİ	26
4. BEĞAVÎ'NİN EL-MESÂBÎHU'S-SUNNE ESERİ VE ESERİNİN YÖNTEMİ ETRAFINDAKİ TARTIŞMALAR	27
II. ŞERHU MESÂBÎHİ'S-SÜNNE'NİN TANITIMI	28
A. Eserin Adı ve İbn Melek'e Aidiyeti Meselesi	28
B. Eserin İçeriği	29
C. Eserin Telif Sebebi	29
D. Eserin Telif Zamanı ve Yeri	30
E. Eserin Dayandığı Kaynaklar	30
III. ŞERHU MESÂBÎHİ'S-SÜNNE'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ	32
A. İSTİŞHÂD İÇİN KULLANILAN HADİSLERİN SIHHAT DURUMU	32
B. İBN MELEK'İN HADİSLERİ ŞERH METODU	32
1. Vürûd Sebebi Zikretmesi	33
2. Çelişkili Gibi Görünen Rivâyetleri Çözümlemesi	34
3. Garîb Kelimeleri Açıklaması	36
4. Hadislerdeki İttisâl ve İnkıtâ' Durumlarına İşaret Etmesi	37
5. Rivâyetler Arasında Tercih Yapması	38
6. Hadislerin Fıkhî Sonuçlarına İşaret Etmesi	38
7. Metin ve Senette Geçen Kapalı İfade ve İsimleri Açıklaması	39
8. İsim, Künye ve Lâkapları Açıklaması	39
9. Hadislerde Geçen Bölge ve Yer İsimlerini Açıklaması	40
10. Hadis Değerlendirmelerinde Beğavî'ye Tenkit Yöneltilmesi	40
11. Mezhepler Karşısındaki Tutumu	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	44
ŞERHU MESABİHİ'S-SÜNNE'NİN EDİSYON KRİTİĞİ	44
(BİRİNCİ CİLT)	44
A. ŞERHU MESÂBÎHİ'S-SÜNNE'NİN ELDEKİ YAZMA NÜSHALARININ TAVSIFI	45
B. BİRİNCİ CİLDİN TAHKİKİNDE TAKİP EDİLEN YÖNTEM	45
SONUÇ	48
BİBLİYOGRAFYA	54

ÖNSÖZ

Dinimizin ikinci kaynağı olan Sünnet'in önemi âşikardır. “*Şüphesiz Kur'an'ı biz indirdik, onu koruyacak olan da elbette biziz.*” (Hicr 15/9) beyânıyla Allâh Teâlâ, Kur'an-ı Kerîm'i korumayı vaad etmiştir. Aynı şekilde, bu âyetin, dinimizin sağlıklı anlaşılması, yorumlanması ve hayata geçirilmesine imkân tanıyacak ölçüde Sünnet-i Nebeviyye'nin muhafaza edileceğine işaret niteliği taşıdığına dair selef ulemâsının sözleri mevcuttur. İlk asırlardan itibaren, yazılı vesîka, hadis mecmûası ve kitaplarının intikâli ve korunması hususunda hadis âlimleri, esbâba tevessül etmişler ve büyük bir titizlikle rivâyet mirasını sonraki nesillere ulaştırmışlardır. Bugün dünya kütüphanelerinde bulunan yazma veya matbû eserler, bu titizliğin açık bir göstergesidir. Onlardan birisi, İbn Melek er-Rûmî (ö. 854/1450) lakâbıyla tanınan Muhammed b. Abdullatîf tarafından telif edilen *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne* adlı eserdir. Şerhi yapılan *Mesâbîhu's-Sünne* ise, Beğavî'ye (ö. 516/1122) aittir.

Yazma halinde bulunan ve doktora tez konusu olarak seçtiğimiz *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne*, bu kitabın en önemli şerhlerinden birisidir.

Çalışmamız, giriş kısmından sonra üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, araştırmanın konusu ve mahiyeti, önemi, amacı ve konuyla ilgili çalışmalar üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde Beğavî'nin hayatından ve ilmî kişiliğinden bahsedilip; ismi, nesebi, doğumu, hocaları, öğrencileri ve vefatı hakkında bilgi verilmiş, Beğavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eseri ve Muhammed b. Melek'in hayatı ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Beğavî'nin *Mesâbih'i* ve İbn Melek'in *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne* adlı eseri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne*'nin eldeki yazma nüshaları tavsif edilmiş ve tahkikinde takip edilen yöntem ortaya konulmuştur.

Sonuçta, çalışma ana hatlarıyla özetlenmiş, değerlendirmeler ve tespitler ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın, “*efrâdını câmî, ağyârını mânî*” bir vasıf taşıdığı söylenemez. Kitâbullah dışında hiçbir kitabın, kusur ve hatadan uzak olduğu da söylenemez. Bu vesileyle, elinizdeki mütevazî çalışma, erbâbından gelecek tenkit, tashih ve teklifleri beklemektedir. Bu çalışma, İslâm ilim, kültür, tarih ve medeniyetine bir katkıda bulunabilirse, hedefini gerçekleştirmiş olacaktır.

Lisans üstü araştırmalara destek veren Türkiye Cumhuriyeti Milli Eđitim Bakanlığı'na ve Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalına, çok teőekkür ederim. Ayrıca bu çalışmama rehberlik eden ilk danışman hocam Prof. Dr. Zekeriya GÜLER'e ve ikinci danışman hocam Doç. Dr. Muhittin UYSAL'a, Tez İzleme Kurulu'nda (TİK) bulunan hocalarım Prof. Dr. Bilal SAKLAN ile Doç. Dr. Seyit BAHÇIVAN'a, tezin tamamlanması için çeşitli merhalelerde yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Fikret KARAPINAR, Doç. Dr. Muhammed TASA, Yrd. Doç. Dr. Ramazan SÖNMEZ, Bekir TUNA ve diğer hoca ve arkadaşlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Şüphesiz, "Ameller ancak niyetlere göre sıhhat ve kemâl kazanır". Gayret kuldan, muvaffâkiyet ise Allah'tandır.

Raed ALAWEEN

Konya - 2012

KISALTMALAR

- a.g.e: adı geçen eser
b: bin
bkz: Bakınız
DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h: hicrî
r.a.: Radıyallâhu anh
s: sayfa
thk.: tahkik eden
tlk.: ta'lik yapan
s.a.s.: Sallallâhu aleyhi ve sellem
ts. : tarihsiz
ö: ölüm
vb.: ve benzeri, ve benzerleri
س: İstanbul Nüshası
ص: Kıbrıs Nüshası
ق: Konya Nüshası

GİRİŞ

A. Araştırma Konusunu ve Mahiyeti

İzmir'in Tire ilçesinde medfûn olan Muhammed b. Abdüllatîf b. Melek (ö. 854/1450), Anadolu'da tanınmış bir Osmanlı âlimi olmasına rağmen, görebildiğimiz kadarıyla onun Arapça yazdığı *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne* adlı eseri hakkında şimdiye kadar herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır.

Türkiye, yazma eserler bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden birisidir. Bununla birlikte, hadis ve diğer ilimlerle ilgili yazmaların tahkik edilerek neşirleri konusuna gereken önem verilmemektedir. Eserin iki cilt halinde 823 varak olması, tahkik edilecek bölümün tahdîdini (Cilt I, 410 varak) zorunlu kılmıştır.

Meşhur hadis âlimi Şuayb el-Arnâvût ile Ürdün'de yaptığımız görüşme ve istişareler neticesinde, İbn Melek'in *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne* adlı eserinin tahkik edilmesi gerektiği üzerinde durduk. Tez konusu, ilk danışman hocam Prof. Dr. Zekeriya Güler tarafından da uygun görülünce, söz konusu kitabın birinci cildinin iman bölümünden nikâh bölümünün sonuna kadar olan kısmının edisyon kritiğinin yapılmasına karar verdik.

B. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Her hangi bir yazma eserin edisyon kritiğini yapacak bir araştırmacı için en önemli safhalardan birisi, on binlerce yazma eser arasından ilgili eserin seçimi meselesidir. Bu konuda, büyük ölçüde eserin önemi ve günümüzde ona duyulan ihtiyaç belirleyici olmaktadır.

İbn Melek ve onun *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne* adlı eserinin edisyon kritiği, eserde geçen hadislerin, verilen teknik bilgi ve malzemelerin mahiyeti ortaya konularak bilimsel değerlerinin araştırılması ve İbn Melek'in hadis tarihindeki yerinin tesbiti çalışmamızın hedefleri arasındadır.

İbn Melek ve onun *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne* adlı eseri, hem hadis hem de fıkıh ilmi için önemli kaynaklardan sayılır. Böyle bir eserin daha önce yayınlanmaması İslam kültürü için bir kayıp olarak değerlendirilmelidir. Müellifin İbn Hacer el-Askalânî, Bedruddin el-Aynî ve el-Münâvî gibi hadis şarihleriyle aynı asırda yaşamış olması da onu önemli kılan sebepler arasındadır.

Bu çalışmanın tamamı gerçekleştirildiğinde onun eksik ve bilinmeyen bir takım yönlerini de ortaya koyma ve onu farklı açılardan da değerlendirme imkânına kavuşmuş olacağız.

C. Konuyla İlgili Çalışmalar

Araştırmalarımızda İbn Melek'in yazdığı şerh metninin bir kısmının yahut tamamının üzerine yapılmış akademik bir çalışmaya rastlayamadık. Dünya çapında meşhur, belli başlı kütüphanelerin online kataloglarında ve internetteki arama motorlarında yaptığımız aramalardan da aynı neticeyi aldık.

İbn Melek hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte, -ansiklopedi maddeleri dışında- Müellifimi hakkında bilgi veren aşağıdaki eserler konuyla irtibatlı olarak zikredilebilir:

1. Sâid Bektaş, Tahkîku Kitâb Munyetu's-Sayyâdin fi Ta'lîmi'l-İstiyâd ve Ahkâmihi li Muhammed b. Abdillatîf ibn Melek ibn Ferište (ö: 854'ten sonra) Fetvâ el-Havass fî Halli Mâ Sîde bi'r-Rasas li Mahmûd b. Muhammed el-Hamzâvî (ö: 1305 h.), Beyrût, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1420.
2. Doç. Dr. Mustafa Baktır, Tireli İbni Melek Hayatı, Eserleri ve Menar Şerhi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:9, 1990, s. 293-307. Baba İbn Melek ile ilgilidir. Oğlu Muhammed İbn Melek ile ilgili çok az bir bilgiye yer verilmiştir .
3. Doç. Dr.Mustafa Baktır, "İbn Melek", DİA, İstanbul, Bu madde de babası ile ilgilidir.
4. Faik Tokluoğlu (Büyük mütefekkir ve mutasavvıf ABDÜLLATİF İBNİ -MELEK) Berrin Matbası, İzmir 1955. Bu çalışma da baba İbn Melek ile ilgilidir.
5. Cemal Muhtar (Ferişteoğulları'nın Arapça Türkçe Lügatleri Üzerinde Araştırma, - basılmamış doktora tezi- Ankara 1981)
6. Besim Darkot "Tire" maddesi İslam Ansiklopedisi, İstanbul

BİRİNCİ BÖLÜM

BEĞAVÎ VE İBN MELEK'İN HAYATLARI

VE İLMÎ KİŞİLİKLERİ

BEĞAVÎ VE MESÂBÎHU'S-SÛNNE

I.Ebu'l Huseyn el-Beğavî

A. İsmi, Lakabı, Doğumu ve Nesebi

Ebû Muhammed Muhyi's-Sunne el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Beğavî eş-Şâfi¹, h.433 yılının Cumâde'l-Ûlâ ayında memleketi Bağ²'da dünyaya geldi. Daha sonra Mervu'r-Rûz'a³ gitti ve orada ikamet etti. Oradaki hocalardan birçoğundan ders aldı.

B. Hocaları

1. Huseyn b. Muhammed b. Ahmed Ebu Ali el-Mervezî el-Kadî eş-Şâfi (ö. 462/1069) Horasan fakihlerinden ve Şafi fikhına dair *et-Tâlikâtu-l Kubra*, isimli eserin sahibidir⁴.
2. Ebu Ali Hassân b. Saîd el Mahzumî el Halidî. Soyu Halid b. Velid (r.a)'e kadar dayanır. (ö. 463/1070)⁵.
3. Hicaz şeyhi olarak bilinen Ebu'l- Hasan Ali b. Yusuf el-Cuveynî (ö. 463/1070).

C. Öğrencileri

Beğavî ömrü boyunca pek çok öğrenci yetiştirmiş bir âlimdir. Bu öğrencilerin tamamını burada saymamız mümkün değildir. Ancak burada en meşhur birkaç öğrencisini zikredeceğiz.

1. Kardeşi, Ebu Ali el-Hasen b. Mesûd el-Beğavî (ö. 528/1133).
2. Ebu Mansur Muhammad b. Es'ad el Utaridî eş-Şâfi'î. (ö. 571/1175)⁶

¹ Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ* (nşr. Şuayb el-Arnâvût v.d r.), Beyrut, 1985; XIX , 439; Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, IV, 214, er-Rumî, Yakub el-Hamevî, *Mucemu'l-buldân*, Dâru's-Sadr, Beyrut, tsz., I. 468, İbnu'l-İmâd, Ebû'l-Felâh Abdulhay İbnu'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbârin men Zeheb*, I-VIII, Beyrut, 1979., IV. 48.

² Bağ şehrine nisbet edilir. Buraya Bağşur denir. Yakut el-Hamevî şu anda Afganistan sınırları içinde olan Herat ve Mervu'r-Rûz arasında bir belde olduğunu söyler. *Mu'cemu'l-Buldân* II, 467.

³ Mervu's-Şâhcân'dan ayırmak için buraya Mervu's-Suğrâ denir. Belh şehri üzerinde bulunur. Bu bölgeden büyük âlimler çıktığı için meşhurdur. Bkz. *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 112; *Buldânu-l Hilafetu's-Şarkiyeye*, s. 439-448

⁴ Zehebi, *Siyeru'l-Âlâm*, XVIII, 260.

⁵ a.g.e. XVIII, 265.

⁶ a.g.e. XX, 539.

D. Eserleri

Arap ve Fars dilleriyle eser vermiş olan el-Beğavî'nin çalışmaları hadis, tefsir ve fikhî ilimlerine dairdir.⁷

1. Şerhu's-Sünne: Tanınmış muhaddislerin eserlerinden seçtiği hadisleri konularına göre sıraladıktan sonra az kullanılan kelimeleri açıklayarak ve âlimlerin ihtilâf ettiği fikhî problemleri, hadisten elde edilen hükümleri belirterek şerhetmiştir. Müellife *Muhyi's-Sünne* lakabını kazandıran bu eser, Züheyr eş-Şâvîş ve Şuayb el-Arnâvût tarafından son cildi fihrist olmak üzere, on altı cilt halinde Dımaşk (1390-1400/1970-1980) ve Beyrut'ta (1403/1983) yayımlanmıştır.⁸

2. Mesâbîhu's-Sünne: Güvenilir hadis kaynaklarından senedlerini çıkararak seçtiği hadisleri önce konularına göre sıralamış, sonra da her babı kendi arasında sahih ve hasen hadisler olmak üzere ikiye ayırmıştır. 4719 hadisi ihtiva eden eser, İslâm âleminde büyük bir şöhret kazanmış ve eser üzerinde otuzdan fazla âlim tarafından şerh ve ta'lik yazılmıştır. Eser 1294 ve 1318 yıllarında Kahire'de yayımlanmış, son olarak Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, Muhammed Selim İbrahim ve Cemal Hamdi ez-Zehebî tarafından hadislerin kaynağı tahkik edilerek dört cilt halinde Beyrut'ta basılmıştır (1407/1987).

3. el-Cami' beyne's-Sahîhayn: Hem Sahîh-i Buhârî hem de Sahîh-i Müslim'de bulunan hadisleri senedsiz olarak bir araya getirdiği bu eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.

4. el-Envâr fî Şemâili'n-Nebiyi'l-Muhtâr: *İrşâdü'l-Envâr* diye de anılan eser 101 bab olup hadisler senedleriyle birlikte zikredilmiştir.

5. Şerhu Câmi'i't-Tirmizî: Beğavî'nin ayrıca *el-Erbaû'ne Hadisen* adlı bir kitabıyla hocaları hakkında bilgi verdiği *Mucemu's-Şuyûh* adlı bir eseri kaynaklarda zikredilmektedir.

6. et-Tehzîb: Müellif, Şafîî fikhının önemli bir kaynağı kabul edilen bu eserinde hocası Kadı Hüseyin el-Merve'r-Rûzî'nin *et-Ta'lîka* adlı meşhur kitabını esas almıştır. Eserin her babı ilgili âyet ve hadislerle başlamakta, sonra Beğavî o konuda hem kendinin hem de diğer âlimlerin görüşlerini zikretmektedir. Dört cilt olan eserin I. cildi Ezher Kütüphanesi'nde Fıkhu's-Şâfiî, nr. 431 ve Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de, II. ve II. ciltleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, IV. cildi de Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

⁷ Güngör, Mevlüt 'Ferrâ Beğavî', *DİA*, V, 340, Ankara, 1988.

⁸ Beğavî, *Şerhu's-Sunne*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Dımaşk, Dârü'n-Nûr, 1390-1400

7. Fetâvâ: Beğavî'ye sorulan fikhî meselelerin cevaplarını ihtiva eden eserin Süleymaniye ve Zâhiriyye kütüphanelerinde birer nüshası bulunmaktadır⁹.

8. el-Kifâye fi'l-Fıkh: Şafîî fikhına dair Farsça olarak yazdığı bu eserin bir nüshası Tahran Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır.

9. Tercemetü'l-Ahkâm: Farsça yazılmış olan bu eserin bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesinde.

10. Me'âlimü't-Tenzil: Beğavî'nin en tanınmış eseri olup âyetleri hadislerle, sahabe ve tabiîn müfessirlerinin ve daha sonraki âlimlerin görüşleriyle açıklamaktadır. Muhaddis olması sebebiyle daha önce yazılan tefsirlerdeki zayıf ve uydurma rivayetleri tenkit etmiştir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır. İran'da taş baskısı olarak dört cilt halinde tarih belirtilmeden; Bombay'da (1269, 1296, 1309) ve Kahire'de *Lübâbü't-te'vîl* ile birlikte (1305, 1331) ve son olarak Beyrut'ta (1407/1987) basılmıştır.

11. el-Kifâye fi'l Kî'raa': Musul Umumi Evkaf Kütüphanesinde bulunmaktadır¹⁰.

F. Vefâtı:

Beğavî seksen yaşlarında Mervu'r-Rûz'da vefat etmiş ve çok sevdiği hocası Kadı Hüseyin el-Merve'r-Rûzî'nin yanına Tâlekân Kabristanı'na defnedilmiştir. Kaynaklarda vefat tarihi(ö.510/1116) olarak da geçmektedir.¹¹

⁹ Güngör, Mevlüt 'Ferrâ Beğavî', *DİA*, Ankara, 1988, V, 340

¹⁰ Güngör, Mevlüt 'Ferrâ Beğavî', *DİA*, Ankara, 1988, V, 340

¹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIX. 439.

II. TİRELİ MUHAMMED B. ABDÜLLATİF İBN MELEK

A. İsmi, Nesebi ve Lakabı

Adı Muhammed b. Abdillatîf b. Abdilazîz b. Ferište¹² er-Rûmî el-Kirmânî¹³ et-Tîrevî'dir. İbn Melek er-Rûmî lakabıyla meşhur olmuştur.

B. Hocaları ve Yetiştirilmesi

Kaynaklar, ne müellifimizin kendilerinden ilim aldığı hocalar, ne de İbn Melek'ten ilim öğrenen öğrencilerinden bahsetmektedirler. Yalnızca ilk hocası olan babasına değinmektedirler. Babası “*Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriki'l-Envâr*” adlı eserin müellifi olan Abdulatîf b. Abdilazîz'dir.

Aydınoglu Mehmet Bey'in Tire'de kurduğu, babasının ise yıllarca müderrislik yaptığı medrese, onun ilim tahsilinde büyük rol oynamıştır. Dolayısıyla İbn Melek ilmını babasından almış ve birçok ilim dalında derinlik kazanmıştır. Arapça, Nahiv, Belağat Fıkıh ve Hadis bu ilimler arasındadır. Arapça ve Türkçe bildiği için eserlerini bu dillerle yazmıştır.

C. Siyasal, Bilimsel ve Sosyal Açından İbn-i Melek Dönemi

Herhangi bir âlimin ilmi hayatından söz etmeden önce, kişiliği, ilmi ve eserlerine olan etkisi nedeniyle, yaşamış olduğu dönemi, siyasal, bilimsel ve sosyal açıdan araştırmak gerekir. Anlaşıldığı kadarıyla, Muhammed b .Abdüllatif İbn-i Melek, Anadolu beylikleri döneminde yaşamıştır. Vakitlerinin çoğunu siyasi mücadelelerle geçiren Anadolu beylikleri, bu kadar siyasi çalkantı arasında dahi, ilmi faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. XIV. asır boyunca ve XV. asrın ilk yarısında, Konya, Kayseri, Niğde, Sivas, Kastamonu, Kütahya, Birgi, Tire, Selçuk, Bursa, İznik, Denizli, Kırşehir ve Amasya gibi Anadolu şehirleri birer ilim ve kültür merkezi olmuşlardır¹⁴.

¹² *Farsça Melek anlamındadır. Üstün bir ahlaka sahip olan dedesi kadı Eminuddin'e bu isim verilmiş, aynı isim torununa geçmiştir. Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Arifin, II, 198; Kehhâle, Ömer Rıza, Mu'cemü'l-Müellifin, I-XV, Beyrut, trs, s.193. ez-Zirikî, el-A'lâm, VI, 217; Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II, 1701. Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye. s.30-31.*

¹³ *Kerman/Kirman İranın doğusunda, kuzeyinde İranla Horasan arasında (el-Mefâze) çölü, güneyinde, Basra Körfezi, batısında ise (İran'a ait) Mikran'la çevrili bir bölgedir.*

¹⁴ İbn Melek, *Mebâriku'l-ezhar*, (nşr. Eşref b. Abdulkaksûd), Beyrut 1995, I/25.

Bunun için, İbn Melek'in yaşadığı döneme etki eden siyasal ve bilimsel açıdan bazı önemli hususları burada zikretmek uygun olacaktır.

Siyasi Durum

İbn Melek, iki büyük İslam Devletinin döneminde yaşamıştır:

Birincisi; Memlukler Devleti (H. 648-923)'dir: İbn-i Melek, tarihçilerin Çerkez Memlukler Devleti (H. 792-923) adını verdikleri bu devletin döneminde yetişmiştir. Bu devletten önce, Bahrî Memlukler Devleti (H. 648-792) ortaya çıkmıştır. Çerkezler, Mısır, Şam ve Hicaz'a 131 yıldan fazla hâkim olmuşlardır. Bu süre içerisinde arka arkaya 27'den fazla yönetici hüküm sürmüştür. Bu yöneticiler arasında, haset, kin, savaşlar ve iktidarı ele geçirme denemeleriyle dolu bir hava hâkimdi. Bu sultanlardan biri iktidarı ele geçirir geçirmez onu bir aile iktidarı haline getirmeye çalışırdı. Ancak, başka idareciler, önceki sultanları ve özellikle küçük sultanları tutuklayarak tahttan indirmek ya da öldürmek suretiyle yerlerine geçerlerdi. Durum o kadar vahim bir dereceye varmıştı ki bu sultanlardan biri olan "Hayır Bey" iktidarda yalnızca bir gece kalabilmiştir. 872 yılında akşam oturduğu tahttan sabah indirilmiştir.¹⁵ El-Makrizî bu durumu şu sözlerle anlatmıştır: Adaletin gölgesi azalmış, ahlaksızlık ortaya çıkmış, zulmün dişleri görülmüş, başkalarına saygı ve özen, insanlarda hayâ ve utanma kalmamıştır.¹⁶ Memlukler Devleti (H. 923) yılında "Ridaniye" muharebesinde son bulmuş, savaşı kazanan Osmanlılar Kahire'ye girerek Memluklerin hükmüne son vermişler ve Halifelik başkentini Abbasilerin hilafeti bırakmasından sonra İstanbul'a nakletmişler ve bu şekilde Memlukler dönemi bitmiştir.¹⁷

Pkincisi; Osmanlı Devleti (H. 923 - 1342)'dir. Osmanlı Devleti Hicri 699 yılında ortaya çıkmıştır. Ancak, bu tarihte halifelik olmamıştır. O zamanlarda Abbasi Halifeliği Memlukler tarafından Mısır'da vardı. Osmanlılar, halifeliklerini ancak

Bkz: Kırdar, Şehabeddin "et-Tenbîh fi i'râbi'l-cuzi'l-ahîr mine'l-Kurân'i'l-'Azîm", 2008,9.

¹⁵ Mahmud Şakir, *İslam Tarihi*, el-Mektebu'l-İslâmî, 1986, VII,71-72.

¹⁶ el-Makrizî, *El Hitatü'l-Makriziyye*, Mektebetu'l- Musenna, Bağdat, II, 221.

¹⁷ İbnu'l-İmâd, *Şezarâtü'z-Zeheb*, VIII,115.

Abbasilerin halifeliği bırakmasından sonra ilan etmişlerdir.¹⁸ Osmanlılar Mısır ve Şam'da Memluklerin hükmüne son verince Abbasiler halifelikten ayrılmışlar ve halifelik merkezini İstanbul'a nakletmişlerdir. Bu devlet, adaletin ve halifeliğin esasları üzerinde hüküm sürmekteydi. Bu devlet hakkında Abdülmelik Al-İsami şu sözleri söylemiştir: 'Bu devlet, Sahabe ve Tabiiler döneminden sonra en uygun devletti çünkü, İslam kanunlarına bağlıydılar, namaz, oruç, hac, cihat, cemaat ve sünnet gibi ibadetlere bağlılık, sağlam akide, ümmete şefkatli olmak ve insanlara sıkıntı veren durumları bertaraf etmek hususlarına riayet ederlerdi. Bütün bu hususlara önceki devletlerde az rastlanırdı'.¹⁹ Osmanlı Padişahlarını anlatan İbnu'l-Hanbelî şu sözleri söylemiştir: 'İslam'ın direğini dik tutmuşlar, fenerini yükseklere çıkarmışlar, Sünneti Şerife'ye sürekli bağlı kalmışlar ve Şeriatın kıymetini bilmişlerdir'.²⁰ İbn Melek işte bu devletin güçlü zamanında yaşamıştır ki, bu devletin döneminde çok fetihler olmuş, İslam'ın yayıldığı alan genişlemiş, bu nedenle güvenlik ve istikrar yayılmış, bilim hayatı gelişmiş ve telif olunan eserler yaygın hale gelmiştir.

Bilimsel Durum

Bu dönemde Anadolu baştanbaşa cami, medrese, kütüphane, zaviye, çeşme, köprü, han, hamam, kervansaray ve su yolları ile donatılmıştır. Anadolu Beyleri yaptırdıkları her müesseseye büyük vakıflar tahsis etmişler, vakfiyelerinde kurdukları müesseselerin işleyişini en ince noktalara kadar açıklamışlardır. Hoca ve talebelere yevmiye tahsis edilmiş ve bütün ihtiyaçları karşılanmıştır.

Bu medreselerde her talebeye müstakil bir oda tahsis edilmiştir. Talebelerin okuyacakları kitaplar medrese sahipleri tarafından temin edilmiş, ayrıca her medrese için hususi kütüphane kurulmuştur²¹.

Bütün bu faaliyetler Anadolu Selçuklularının son zamanlarında gerilemeye yüz tutan ilim ve fikir hareketlerine bir canlılık getirmiş ve pek çok âlim

¹⁸ *İslam Tarihi*, VIII, 5.

¹⁹ Abdu'l-Melik b. Huseyn el-İsâmî, *Semü'n-Nücum el-Avali*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire, 1956, IV,55.

²⁰ İbnu'l-İmâd, *Şezarat-üz Zahab*, VIII,143.

²¹ Akın,Himmet "Anadolu Beylikleri", *DİA*, İstanbul, 1991, III/139.

yetiştir. Osmanlı İmparatorluğunun ilmiye teşkilatını kuranlar da o dönemde yetişen ilim ve fikir adamlardır²².

O zamanlar Tire’de 30 medrese vardı. Hacı Efendi, Muslihiddin Efendi, Derviş Çelebi, Kara Kadı, Molla Arap, Mehmet Ağa, Ferište oğlu yani İbn Melek Medreseleri bunların en önde gelenleridir.

Bu gün bile bu medreselerin çoğu ayaktadır. 60 çocuk mektebi, 270 çeşme ve Yeşil İmaret Camiinde bir aşevi olduğunu görmekteyiz.

Aydın oğlu Mehmet Bey tarafından inşa edilen bu medrese (İbn-i Melek medresesi) İbn Melek’in ilk hocalarından olduğu için, onun ismi ile meşhur olmuştur. Mehmet Beyin oğlu Süleyman Şah medreseye vakıflar tahsis etmişti. Tire’ye bağlı Kiliseli Pınar köyü bu vakıflardandır. İbn Melek medresesi Osmanlılar döneminde, konum itibarıyla ilk otuz medrese arasında sayılmıştır²³.

Demek ki o dönemde ilmin ne kadar geliştiği ve yayıldığı, ne kadar düzgün ve düzenli bir hal aldığı anlamak için çok araştırma yapmaya gerek yoktur. O sırada ilim adamları ve öğrencilerinin çokluğu ve saygınlığı, telif olunan eser ve büyük ansiklopedilerin çokluğu aşağıdaki sebeplerle çok belirgin bir şekilde görülmekteydi²⁴

- 1- Sultanlar, İlim adamlarını teşvik etmiş, medrese ve ribatları kurmuşlardır: Sultan Kayıtbay (H. 901) ilim öğrencileri için bir kütüphaneyi vakfetmiş, Mescid-i Haram’da inşa ettirmiş olduğu okulun hocalarına yıllık ücretlerin altından verilmesini sağlamış, her yıl Mekke’nin ahalisine götürülmek üzere Mısır’da birçok köy ve kasabanın hububat ürünlerini vakıf olarak bağışlamıştır.²⁵ Söz konusu Osmanlı Padişahların en önem verdikleri husus,

²² bkz: Kırdar, Şehabeddin “*et-Tenbîh fi i’râbi’l-cuzi’l-ahîr mine’l-Kurân’i’l-‘Azîm*”, 2008,9-10.

²³ bkz: Kırdar, Şehabeddin “*et-Tenbîh fi i’râbi’l-cuzi’l-ahîr mine’l-Kurân’i’l-‘Azîm*”, 2008.-10.

²⁴ Bediü’s-Seyyid el-Leḥham’ın “*el-İmam el-Hafız Celaleddin es-Suyuti ve cühüdühü fi İlm’l-Hadis*”. s. 49-58 (özet olarak).

²⁵ Abdu’l-Melik b. Huseyn el-İsâmî, *Semti’-n-Nücum el-Avali*, IV, 44.

İslam dininin yayılması, Müslümanların yücelmesi ve yükselmesi ve Şeriat'ın uygulanmasıydı.²⁶

- 2- İlim adamları, Bağdat'ın Tatarlar tarafından ve Endülüs'ün İspanyollar ve Haçlılar tarafından bozguna uğramasından sonra, kendilerini ilmin hizmetine adanmış eski büyük âlimlerin yolunu devam ettirmişlerdir.
- 3- Mescit, medrese ve ribatların çokluğu: Ezher Camii, faaliyetlerinin doruk noktasında, ilmin tüm dallarında büyük âlimlerle dolup taşardı.²⁷ Selahaddin Eyyubi'nin inşa ettirmiş olduğu El-Medresetu's-Salâhiyye hakkında Suyuti şu sözleri söylemiştir: “Dünyanın kesinkes en iyi mederesesidir”²⁸. Zahir Baybars'ın²⁹ inşa ettirdiği “El Medresetu'z-Zâhiriyye” ve bunlardan başka birçok medrese ve mescit kurulmuştur.
- 4- Bilimde dünyayı eserleri ve teliflerine boğmuş büyük dâhiler ve dahi öğrencileri ortaya çıkmıştır. el-Hafız es-Suyuti, Şeyhül-İslam Zekeriya el-Ensari, Şemsettin es-Sehavi gibi âlimler bu dönemde yetişmişlerdir.

Sosyal Durum

İktidara ulaşmak için Memlukler devletindeki siyasal çekişmelerden yukarıda söz edilmiştir. Bu çekişmeler, insanların sosyal hayatlarını önemli ölçüde etkilemiştir. İktidardaki adamlar devletin işlerini ihmal etmiş ve bu nedenle durum kötüleşmiş ve zulüm yayılmıştır. Memluklerin yerli insanlara uyguladıkları ırk ayırımı ise işleri büsbütün bozmuştur.

²⁶ Abdu'l-Azîz eş-Şinnâvî, “*ed-Devlet-ül-Osmaniyye*”, *Devletün İslamiyyetün Müftara Aleyhâ*, Mektebetu'l-Enclor, 1980, 54-67 (özet olarak).

²⁷ Bkz. es-Süyuti “*Anil Cami'ul Ezher fi hüsnil muhadara fi Ahbari Mısır vel Kahire*”, II, 221. Mahmud Rızık Selim, *Asru Selâtni'l-Memalik ve nitacihil ilmi vel edebi*, Mektebetu'l-Edeb, ts., 1974, III, 34.

²⁸ es-Süyutî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, II, 224.

²⁹ a.g.e., II, 229.

el-Makrizî bu durumu şu sözlerle anlatmıştır: “Adaletin gölgesi azalmış, ahlaksızlık ortaya çıkmış, zulmün dişleri görülmüş, insanlara saygı ve özen kaybolmuş, insanlarda hayâ ve utanma kalmamıştır. Herkes dilediği şeyleri yapar hale gelmiştir. 806 yılında felaketler sınırları aşmış, yasaklar ihlal edilmiş, zulümle hüküm sürülmekle hidayet ışığı sönmüş ve insanlara musallat olunmuştur”.³⁰ es-Sâidî de şöyle demiştir: “Bu asırda yaşanan müslümanlar arasındaki sosyal durum da gafletten dolayı kötüleşmiş, özellikle Mısır’daki Memlukler devletinde vatandaşların çektiği eziyetler artmıştır...”³¹. Memlukler çağında İslam diyarındaki durum böyleydi. Osmanlı Devleti ise, sosyal durumu büyük şekilde etkileyen siyasi iki aşamadan geçmiştir, birinci aşama, onuncu asrın başlarından önceydi ve bu aşamada: Memlukler karşısında kendini zayıf hisseden Osmanlı Devletinin ilgisi, iktidarını sağlamlaştırmak ve İstanbul’un fethi işine yoğunlaşmaktı. Bu nedenle Osmanlıların bu dönemde İslam ümmetine ilgisi zayıflamıştır³². Onuncu asırdan sonraki ikinci aşamada ise: Durum eskisine nazaran değişmiş, devlet, İslam ümmeti ile ilgilenmeye başlamış, ümmeti birleştirmek için gayret etmiş, haçlılar karşısında ümmetle aynı safta yer almış ve insanlar arasında zulüm kalmamıştır. el-İsami, Kanuni Sultan Süleyman’ın biyografisinde şöyle demiştir: “Adaletin ve insafın yolunu tutmuş, vatandaşların ve askerlerin durumlarını incelemiş, zulme son vermiş, itikaf etmiş, haramdan uzaklaşmış olup; onun dünyanın her tarafında bilinen hayır işleri sayısızdır”³³.

Yazarımız İbnül Melek’in, döneminde yaşamış olduğu, sosyal güvenlik ve gelişmenin hâkim olduğu Osmanlı Devleti, dâhî bilginlerin çıkması için iyi bir ortam teşkil etmekteydi, padişahların teşviki ve ilme ilgisi, tüm konularda yazılan ilmî eserlerin artmasına neden olmuştur.

³⁰ el-Makrizî, *el-Hitatü'l-Makriziyye*, II, 221.

³¹ Abdu'l-Mu'tel es-Sâidî, *el-Müceddiüne fi'l-İslam*, el-Matbaatu'n-Nemûzeciyye, ts. s. 321.

³² *İslam Tarihi*, VIII, 96-98 (özet olarak).

³³ Abdu'l-Melik b. Huseyn el-İsâmî, *Sentü'n-Nücum el-Avali*, IV, 73.

D. Eserleri

Müellifimiz Muhammed b. Abdillatif, babasının yolundan gitmiş, bir çok eser yazmıştır. Bu eserler onun ilmî derinliğini, geniş kültürünü ve dinî ilimlerin çeşitli alanlarına vukûfiyetini göstermektedir. Baba Abdullatif ile oğlunun eserleri genellikle birbirine karıştırılır. Bunun nedeni oğlunun biyografisinin babasıyla birlikte olmasından dolayıdır. Bazı eserleri hâlâ yazma halindedir. Bu yazmalar yayına hazırlandıklarında bir nebze olsun hayatı ile ilgili bazı konular açıklığa kavuşacaktır. Eserlerinden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1. Şerhu Mesâbîhi's-Sünne: Bu eser el-Huseyn b. Mesûd el-Ferrâ el-Beğavî (ö. 516/1122)'nin hadis konusundaki “*Mesâbîhu's-Sünne*” isimli eserinin şerhidir. Müellifin tertibine riayet etmiştir. Babasının *el-Meşârik'a* yaptığı gibi metin ile şerhi birbirine kaynaşmış bir eserdir³⁴. Dünya kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır. el-Mahmudiyye, el-Medînetü'l-Münevvere, 525, bu nüsha 27 satırlı 447 varaktır. İstanbul Süleymaniye'de bulunan belli ba lu nüshalare lunlardgr: Halet Efendi No: 63; Süleymaniye, No: 282-285; eehid Ali Pala No: 496; Ayasofya No: 728; Çelebi Abdullah Efendi No: 64; zmir No: 105; H. Hüsnü Paa No: 217; Esad Efendi No: 437; Çorlulu Ali Paa No: 124; Hac ı Mahmud Efendi No: 472; Gülnü Valide Sultan No: 48. Bizim çalrılmam zda esas ald 12m;z nüshalar ise şunlardır: Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, No: 3771-3772; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, No:173; K:br9s Sultan 2. Mahmut Kütüphanesi, No: 119. Bu kütüphane sonradan Kıbrıs Millî arşivi çatısı altında hizmet vermektedir. Telifini 839 h. de bitirmiştir. Şerh henüz basılmamıştır.

2. Şerhu'l-Vikâye: Önemli Hanefî fıkıhının konular ve bunların delillerini derleyen önemli bir şerhtir. Oğlu Cafer b. Muhammed b. Abdullatîf, *el-Vikâye*'yi kendisinden dinleyerek telif etmiştir. Bu şerhin girişinde şöyle demiştir: “Babam *el-Vikâye*'nin şerhini yapmıştı. Ancak hazırladığı son nüsha yaygınlaşmadan önce kaybolunca, eserin tamamen kaybolacağından korktum ve yararlı konularda bazı ibarelerle birlikte, müsveddelerinden yola çıkarak yeni bir şerh yazdım³⁵.”

3. Şerhu Tuhfeti'l-Mulûk: “*er-Râzî'nin Tuhfetu'l-Mulûk*” adlı eserinin şerhidir. Hanefî fıkıhının meselelerine dairdir. el-Medinetü'l-Münevvere'de el-Mahmûdiyye Kütüphanesi'nde 1302 no ile kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır.

4. Münyetu's-Sayyâdîn fî Teallumi'l-İstiyâd ve Ahkâmihî: Müellifin mukaddimede işaret ettiği gibi Tefsir, Hadis, Fıkıh ve diğer ilimlerden okuyana bıkkınlık vermeyecek

³⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1701.

³⁵ a.g.e. II, 2021; Muhammed Abdu'l-Hayy el-Leknevî, *es-Sîâye fî keşfi mâ fî şerhi'r-Rivaye*, Lahor-Pakistan, s. 6.

şekilde, av ve avcılıkla ilgili bilgileri bir araya toplamıştır. Avcılıkla ilgili ahkâmı müstakil olarak vermesi bakımından orijinal bir te'liftir. Bu kitap, Sait Bektaş'ın tahkiki ile basılmıştır³⁶.

5. Ravdatu'l-Muttekîn fî Masnûâti Rabbi'l-Âlemîn: Bu eser vaaz ve ibadetler konusundadır. Kalın bir cilttir³⁷. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 1364'de bulunmaktadır.³⁸

6. Bahru'l-Hikem fi'l-Ahlâk ise Türkçe bir eserdir. Ahlak ilmi ve ibretli hikayelerden bahseden üç bab ve yüz fasıl üzerine düzenlenmiştir. Bir yazma nüshası Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 1237'de bulunmaktadır.³⁹

E. Öğrencileri

İbn Melek dîni ilimlerde öne çıkmış faziletli bir adamdı. Elbette ilminden yararlanan ve kendisine öğrenci olan kişiler olmuştur. Birçok âlimin yaptığı gibi, ilim öğretmeye çok düşkündü. Ancak daha önce geçen kaynaktan da anlaşılacağı üzere babasının yanında yetişen oğlu Cafer'in kendisinden ders aldığı, dîni ilimleri babasından öğrendiği, babası gibi eserler telif ettiği tarzındaki bilgiler dışında başka bilgilerden mahrum bulunmaktayız. Bu kaynaklar daha önce geçen kaynaklardan oğlundan başka öğrencileri hakkında da bilgi vermemektedirler.

F. Âlimlerin İbn Melek Hakkındaki Sözleri ve Övgüleri

Taşköprülüzâde (ö. 968/1561) İbn Melek'in babası Abdillâtîf b. Abdilazîz'den övgüyle söz eder. Babasının, âlim, fâzıl, özellikle şer'î ilimlerde birikim sahibi olduğunu; *Mecmau'l-Bahreyn* adlı şerhinin çok hoş, makbul ve faydalı olduğunu söyler. İmam Sâğânî'nin *Meşâriku'l-Envâr* adlı kitabına yaptığı şerhte sayılamayacak kadar güzel incelikler olduğunu belirtir. Taşköprülüzâde yine "Tasavvuf hakkında hoş bir risâlesinin olduğunu, sûfi ma'rifetten de bir pay aldığını belirtir. Oğlu Muhammed b. Abdillâtîf *el-Vikâye*'ye, önemli meseleler hakkında ve delillerin açıklanması konusunda hoş bir şerh yapmıştır⁴⁰.

³⁶ Sâid Bektaş, *Munyetu's-Sayyâdin*, thk. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût.

³⁷ Bağdatlı, İsmail Paşa b. Muhammed (1339/1920), *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I- II, İstanbul, 1955, II, 198.

³⁸ Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyetu'l-Ârifin*, II, 198 .*Osmanlı Müellifleri*, I, 220, İstanbul, 1333.

³⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Ârifin*, II, 198.

⁴⁰ Taşköprülüzâde *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, . s.30-31.

Müellifimiz İbn Melek hakkında, Taşköprülüzâde *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye* isimli eserinde: “O; âlim, fâzıl, merhum -Allah onun ruhunu rahatlınsın-”⁴¹ diye bahseder.

Ömer Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin* adlı eserinde, İbn Melek hakkında “muhaddis ve Hanefî fakihidir.”⁴² der.

Ziriklî, *el-Âlâm*'ında, ondan “Babası gibi Hanefî fakihlerindedir. Çeşitli kitapları vardır.”⁴³ şeklinde söz eder.

Bütün bunlar, onun, âlimler arasındaki seçkin konumuna işaret eder.

G. Vefâtı

Eserlerinde İbn Melek'in biyografisine yer verenler arasında, doğum yılını belirten kimse yoktur. *Münyetu's-Sayyâdin*'in muhakkiki⁴⁴, vefatının h. 854 civarında olduğu görüşündedir⁴⁵.

Vefat tarihi ise “*Ravdatu'l-Muttekin*” adlı kitabına değinirken el-Bağdâdî⁴⁶ bu eserin telifini 854/1450'te bitirdiğini belirtir. Ziriklî bu tarihi vefat tarihi olarak kaydetmiştir.⁴⁷

Diğer biyografiler eserleri ise vefatından hiç bahsetmemişlerdir. Buna bağlı olarak (ö. 854/1450) yılından sonra vefat ettiği söylenebilir.

⁴¹ a. g. e.s 30-31.

⁴² Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts. I-XV, s.193.

⁴³ Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 217.

⁴⁴ İbn Melek, *Munyetu's-Sayyâdin*, s. 17.

⁴⁵ a.g.e., s. 17.

⁴⁶ Bağdatlı, İsmail Paşa b. Muhammed, *Hediyetu'l-Ârifin*, II, 198

⁴⁷ Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 217.

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞAVÎ'NİN EL-MESABİHİ

VE

MUHAMMED İBN MELEK'İN EL-MESABİH ŞERHİ

I. BEĞAVÎ'NİN EL-MESÂBÎH'İNİN ÖNEMİ

Beğavî (ö. 516/1122)'nin Mesâbîhu's-Sunne'si güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri ihtiva eden bir eserdir.

Rivayetlerin önce konularına ve bablara göre sıralandığı kitapta, her baktaki hadisler kendi içinde sahih ve hasen olmak üzere ikiye ayrılmış, az sayıdaki zayıf rivayetin durumu belirtilmiş, münker ve mevzû rivayetlere yer verilmediği ifade edilmiştir. Brockelmann'ın Beğavî'nin eserine aldığı hadisleri sahih, hasen, zayıf ve garîb diye üçe ayırdığını söylemesi doğru değildir. Beğavî başka kaynaklarda görülmemekle birlikte *Sahîhayn*'dan seçtiği hadisler için "sahih" (2434 hadis), diğer hadis kitaplarından seçtiği hadisler için de "hasen" (2050 hadis) terimini kullanmıştır. Bu kitaplar Kütüb-i Sitte ile Dârimî'nin *es-Sünen*, Mâlik'in *el-Muvatta'*, Şafî'nin *el-Müsned*, Dârekutnî'nin *es-Sünen*, Beyhaki'nin *Şu'abü'l-İmân* ve Endülüslü muhaddis Rezîn b. Muâviye es-Sarakustî'nin *et-Tecrîd fi's-Sihâh ve's-Sünen* adlı eserleridir. İslâm âleminde büyük şöhret kazanan ve üzerine kırktan fazla şerh yazılan *Mesâbîhu's-Sünne*'de 4484 hadis vardır. Kâtib Çelebi eserin 4719 hadis ihtiva ettiğini 1051 hadisin hem *Sahîh-i Buhâri* hem *Sahîh-i Müslim*'de, 325 hadisin yalnız Buhârî'de, 875 hadisin sadece Müslim'de bulunduğunu söylemektedir.

Mesâbîhu's-Sünne'deki hadislerin sahâbî veya nadiren tabîî râvisi dışında senedleri, hadis ilminde ilk defa olmak üzere bu eserde terkedilmiştir. Sahîhayn hadisleri dışındaki bütün rivayetleri hasen olarak nitelmesi yüzünden Beğavî'ye ciddi itirazlar yöneltilmiş, İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) ve Nevevî (ö. 676/1277) *Sünen* müelliflerinin eserlerinde hasen rivayetlerin dışında sahih ve zayıf hadislerin de bulunabileceğini söylemiştir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), Süyûtî (ö. 911/1505) ve Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1403) gibi muhaddisler de Beğavî'yi eleştirmiştir. Ancak Muhyiddin el-Kâfiyeci gibi bazı Hanefî âlimleri bu kullanımın bir terim olması dolayısıyla eleştiriyi hak etmediğini söylemişlerdir. Öte yandan Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. Ali el-Kazvîni eserde geçen hadislerden bazılarının mevzû olduğunu iddia etmiş, bu iddiaya Alâî *Nakdü's-Sahîh limâ Ü'türida aleyhi min Ehâdîsi'l-Mesâbih* adlı eserinde İbn Hacer el-Askalânî de *el-Ecvibe an Ehâdîsi Vaka'at fi Mesâbîhi's-Sünne ve Vusifet bi'l-Vaz'* adıyla yazdığı bir risalede cevap vermiştir. Her iki çalışma, İbn Hacer'in *Hidâyetü'r-Ruvât ilâ Tahrîci Ehâdîsi'l-Mesâbih ve'l-Mişkât* adlı eseriyle birlikte yayımlanmıştır. Ayrıca *Mesâbîhu's-Sünne*'de mevzû olarak nitelendirilen hadislerin aslında uydurma değil muhtemelen ricâlinin zabt kusuru dolayısıyla zayıf olabileceği ve bunların başka tarîklerle desteklenip hasen derecesine çıkabileceği söylenmiştir.

Mesâbîhu's-Sünne Bulak'ta (1294) ve Kahire'de (1318) Mişkât ile birlikte, ayrıca Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, Muhammed Selîm İbrahim ve Cemâl Hamdî ez-Zehabî tarafından hadislerinin tahrîci ve fihristi yapılmak suretiyle dört cilt halinde yayımlanmıştır.

İbn Hacer el-Askalânî'nin hocası Sadreddin Muhammed b. İbrahim b. İshak es-Sülemî el-Münâvî *Keşfu'l-Menâhic ve't-Tenakih fî Tahrîci'l-Ehâdîsi'l-Mesâbîh*'inde kitaptaki hadisleri tahrîc etmiştir. İbn Hacer, bu eserden de faydalanarak *Hidâyetü'r-Ruvât*'ında hem her iki eserin tahrîcini yapmış hem de bu eserlerde geçen hadislerle ilgili önemli tesbit ve tashihlerde bulunmuştur. Mahmûd b. Ahmed b. Muhammed el-Fârisî *Esmâ'ü Ricâlî'l-Mesâbîh*'inde ve Ebü'l-Vefâ Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Bahşî *Tercemetü's-Sahâbe Ruvâtü 'l-Mesâbîh*'inde Mesâbîhu's-Sünne'de geçen sahâbî ve tabîî râvîlerin hal tercümelerini kaydetmiştir. Ebü'l-Ferec Muhammed b. Dâvûd b. Yûsuf et-Tirmizî de *Şerhu Müşkilâti Kitâbi'l-Mesâbîh* adlı eserinde kitaptaki anlaşılması zor yerleri konu edinen bir çalışma yapmıştır.

Eser çeşitli dillere çevrilmiştir. Bunlardan (1080/1699) yılında yapılan *Tercümetü Mesâbîhi's-Sünne* adlı Türkçe çevirisi Sinâneddin Yûsuf b. Hüsâmeddin el-Amâsî'ni *Müntehabât-ı Mesâbîh* tercümesi ve müellifi bilinmeyen *Tercüme-i Ba'zî'l-Ehâdîsi's-Şerîfe min Mesâbîhi's-Sünne* adlı kısmî tercüme anılabılır.

Mesâbîhu's-Sünne üzerine yapılan en meşhur çalışma Hatîb et-Tebrîzî'nin *Mişkâtü'l-Mesâbîh*'idir. Hatîb et-Tebrîzî bu eserinde Beğavî'nin sahih ve hasen diye ikiye ayırdığı hadisleri yeniden düzenleyip ilâvelerde bulunmuş, onun hadisleri seçme şartlarını dikkate alarak esere üçüncü bir bölüm eklemiş, müellifin kapalı bıraktığı yerleri açıklamış ve hadislerin râvîlerini zikretmiştir. Tebrîzî'nin, eserin her üç bölümüne ilâve ettiği hadislerin sayısı 1511'dir. *Mişkâtü'l-Mesâbîh* Hindistan'da (1257, 1319), Delhi'de (1300, 1890), Bombay'da (1271), mukaddimesinde Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî'nin *Beyânü Ba'zî Müşkilâti-Hadîs*, sonunda Hatîb et-Tebrîzî'nin *el-İkmâl fî Esmâ'i'r-Ricâl (Kitabu Esmâ'i Ricâlî'l-Mişkât)* adlı eseriyle birlikte bu nüsha esas alınarak Terburg'da (1315/1898), ayrıca *Mirkâtü'l-Mefââtih* ve Muhammed İdrîs el-Kandehlevî'nin *et-Ta'liku's-Sahîh alâ Mişkâti'l-Mesâbîh*'i ile beraber (Diyûbend 1354), yine Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselâm el-Mübârekfûri'nin *Mir'âtü'l-Mefââtih Şerhi Mişkâti'l-Mesâbîh* adlı eseriyle birlikte yayımlanmıştır. Eserin, Nâsirüddin el-Elbânî tarafından hadislerin kaynakları tashih edilerek ve sıhhatlerine dair değerlendirmeler yeniden gözden geçirilerek yapılan neşri de önemlidir.

Mişkâtü'l-Mesâbîh çeşitli dillere çevrilmiştir. Bunlardan A. N. Matthews'ın *Mischat al-Masabih*, Mevlânâ Fadlülkerîm'in *al-Hadis-An English Translation and Commentary of*

Mishkat-al-Masabih adlı İngilizce tercümeleri, Muhammed Kutub Han ed-Dihlevî'nin Hintçe tercümesi ve Mustafa Uysal'ın Türkçe çevirisi zikredilebilir. Eser ayrıca *Mishkat al-Masâbih* adıyla James Robson ve Nâsirüddin el-Elbânî neşri esas alınarak yine aynı adla Abdülhamîd Sıddikî tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir⁴⁸.

2. BEĞAVÎ'NİN EL-MESÂBÎH'İNİN ŞERHLERİ

Mesâbihu's-Sünne üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Eser üzerine yapılan en önemli şerhler şunlardır⁴⁹:

1. Nasîru'd-dîn Abdullah b. Ömer el-Beydâvî (ö. 685/1292), *Tuhfetu'l-Ebrâr*, Bu eser yazma olarak mevcuttur⁵⁰.

2. Huseyn b. Muhammed ez-Zeydânî (ö. 727/1326), *el-Mefâtîh fi Şerhi'l-Mesâbih*

3. Takîyyuddin Ali b. Abdi'l-Kâfî es-Subkî (ö. 756/1355), *Ziyâu'l-Mesâbih*, Bu eser yazma olarak mevcuttur⁵¹.

4. İbn Muzaffer el-Hilhâlî (ö. 745/1344), *Şerhu'l-Mesâbih*. Bu eser yazma olarak mevcuttur⁵².

5. Muhammed b. Abdullatîf b. Melek (ö. 854/1450), *Şerhu'l-Mesâbih es-Sünne*, Bu eser yazma olarak birkaç kütüphanede mevcuttur⁵³.

3. BEĞAVÎ'NİN EL-MESÂBÎH'İNİN TAHRİÇLERİ

Mesâbihu's-Sünne üzerine üç tane tahriç çalışması yapılmıştır:

1. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *Hidâyetu'r-Ruvât ilâ Tahrîci Ehâdîsi'l-Mesâbihî'l-Mişkât*⁵⁴.

2. Ebû Abdillâh es-Sülemî el-Münâvî (ö. 803/1400), *Keşfu'l-Menâhîc ve't-Tenâkîh fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Mesâbih*⁵⁵.

⁴⁸ Hatiboğlu, İbrahim “*Mesâbihu's-Sünne*”, *DİA*, Ankara, 2004, xxix, 258.

⁴⁹ Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillah (1067/1657), *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, I-II, İstanbul, 1941., II, 569

⁵⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II, 569

⁵¹ Aynı yer.

⁵² Aynı yer.

⁵³ Aynı yer.

⁵⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Hidâyetu'r-Ruvât ilâ Tahrîci Ehâdîsi'l-Mesâbihî'l-Mişkât*, thr. el-Elbânî, thk. Ali el-Halebî, Dâr İbn Kayyim ve Dâr İbn Osmân, 2001/1422.

⁵⁵ Ebû Abdillâh es-Sülemî el-Münâvî, *Keşfu'l-Menâhîc ve't-Tenâkîh fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Mesâbih*, thk. Muhammed İshak, Dâr Arabiyye li'l-mevsûât.

3. Dr. Yûsuf el-Maraşlî, Muhammed Samâra ve Cemâl ez-Zehebî, *Tahkîku Mesâbihi's-Sünne*, I-IV Cilt, Dâru'l-Mârife, Beyrut, h.1407.

4. BEĞAVÎ'NİN MESÂBÎHU'S-SUNNE ESERİ VE ESERİNİN YÖNTEMİ ETRAFINDAKİ TARTIŞMALAR

Beğavî, kendinden önce gelen âlimlerin uygulamadığı, kendisinden sonra gelenlerin de takip etmediği, kendine özgü bir yöntem kullanmıştır. Eserine aldığı hadisleri sahih ve hasen olarak ayırmıştır. Bu yöntemi de kitabının mukaddimesinde şöyle zikretmiştir: “Hadisleri sahih ve hasen olarak her babta ayırdım. Önce sahih hadisleri ardından hasenleri zikrettim. Sahih olarak zikrettiğim hadislerden kastım, Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’lerinde aynı anda geçen veya birinde geçen hadislerdir. Hasenlerden kastım ise, Ebû Dâvûd ve Ebû İsâ et-Tirmizî’nin ve diğer musanniflerin diğer kitaplarında geçen hadislerdir.

Nevevî bu konu ile ilgili eleştirilerini şöyle dile getirir: “Bu terimler doğru ve bilinen bir yöntem değildir. Beğavî’nin hasen olarak adlandırıp aldığı hadis kitaplarının içinde sahih, hasen, zayıf ve münker hadisler de bulunmaktadır. Bütün bunların hepsine aynı ismi nasıl verebilir?⁵⁶”

İbnu’s-Salah, “Hasen kavramı, hadis âlimlerince bu manada kullanılmayan bir kavramdır. Bu kitaplar içinde geçen hasen kavramına aynı anlam yüklenmemiştir.”⁵⁷

Diğer taraftan bir grup âlim de Beğavî’yi şöyle savunmuşlardır:

İbn Hacer el-Askalânî, “Hasen kavramı genel olarak değil, özel olarak kullanılmıştır. Hasen kavramı kullanılırken, bu bazen sahih bazen de zayıf olarak özelleştirilmiştir⁵⁸.” Fakihlerin delil olarak kullanabildikleri hadis hasen kavramı içine girmektedir. Sahâvî⁵⁹ de aynı şekilde düşünmektedirler.

Beğavî, kitabının mukaddimesinde, eserine sadece sahih ve hasen hadisleri aldığını söyler. Ama Sirâcu’d-dîn Ebû Hafs Ömer İbn Alî el-Kazvînî (ö. 750/1349) 18 hadisin mevzû olduğunu, İbnu’l-Cevzî’nin *el-Mevzûât* eserine dayanarak iddia eder. İbn Hacer bu itirazlara cevap olarak bir risale kaleme alıp, bu 18 hadisin mevzû olmadığını söyler⁶⁰.

⁵⁶ en-Nevevî, *et-Takrîb maa’t-Tedrîb*, I, 132.

⁵⁷ İbnu’s-Salah, *Ulûmu’l-Hadîs*, s.37.

⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nuket alâ Mukaddime İbnu’s-Salâh*, I, 445.

⁵⁹ Sahavî, *Fethu’l-Muğîs*, I, 98.

⁶⁰ Beğavî, *Mesâbihi’s-Sünne*, I,75.

II. ŞERHU MESÂBÎHİ'S-SÜNNE'NİN TANITIMI

A. Eserin Adı ve İbn Melek'e Aidiyeti Meselesi

Müellif, *el-Muyesser* ve *et-Telvîh*'de olduğu gibi diğer *Mesâbîh* şârihlerinin yaptığı üzere, hazırlamış olduğu şerhine özel bir isim vermemiştir. İbn Melek'in şerhinin adı, eserin yazma nüshalarının başlangıcında anıldığı üzere “*Şerhu Mesâbîhi's-Sünne*”dir. Kâtib Çelebi⁶¹ Ömer Kehhâle⁶² Ziriklî⁶³ ve diğer terâcîm yazarları da eserin ismini bu şekilde vermişlerdir. el-Mahmûdiyye gibi bazı nüshalarda ise eserin ismi *Şerhu Mesâbîhi'l-Beğavî li'l-Allâme eş-Şeyh Muhammed b. Abdillatîf er-Rûmî*⁶⁴ şeklinde geçmektedir.

Kanaatimizce eserin adı “*Şerhu Mesâbîhi's-Sünne*”dir. Babasına mı yoksa oğluna mı âit olduğu konusunda ihtilaf olmasına rağmen, bu şerhin İbn Melek er-Rûmî diye meşhur olan İman Muhammed b. Abdillatîf'e âidiyetinde kuşku yoktur.

Eserin İbn Melek adıyla tanınan Muhammed b. Abdillatîf'e ait olduğu tespitinin doğru olduğuna dair şu gerekçeler sıralanabilir:

a. Eserin yazma nüshalarının mukaddimelerinde adı açıkça belirtilmiş ve şu ifade geçmiştir: *ويعد يقول العبد الضعيف محمد بن عبد اللطيف غفر الله له ولوالديه وأجازهم برحمة من لديه* “Muhammed b. Abdillatîf, Allah ona ve anne-babasına mağfiret etsin ve katından bir rahmet bağışlasın”⁶⁵ demektedir ki işte mukaddimelerdeki bu ifade, açık ve net bir şekilde eserin kendisine ait olduğunu göstermektedir.

b. Yazma nüshaların kapağında müellifin ismi bulunmaktadır. el-Mahmudiyye Kütüphanesi nüshasının sonunda şu ifade geçmektedir: “Eserin yazımı âcizâne müellifi Muhammed b. Abdillatîf b. Ferište İzzuddin eliyle sona ermiştir”⁶⁶.

c. Ziriklî, Kehhâle gibi terâcîm yazarları, Muhammed b. Abdillatîf İbn Melek'e ait bir el-Mesâbîh şerhi olduğunu söylemektedirler.

Bütün bunlar, bu şerhin Muhammed b. Abdillatîf'e ait olduğunu kesinleştirmektedir. Bu şerhin babasına nispeti hatadır. Bu hata bazı bilgi karışıklığından ve İbn Melek'in âilesi hakkında bilgi azlığından kaynaklanmaktadır.

⁶¹ Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1698.

⁶² Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, I-XV, Beyrut, trs, s.193

⁶³ Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 217.

⁶⁴ el-Mahmûdiyye nüshasının baş kısmı eksiktir. s. 1

⁶⁵ Bütün nüshaların mukaddimelerinde aynı ifadeler geçmektedir.

⁶⁶ Medine el-Mahmûdiyye Kütüphanesi nüshası, No: 525.

B. Eserin İçeriği

İbn Melek'in yaptığı şerh, *el-Mesâbih* kitabına bir hizmet olmuştur. Müellifimiz hadisleri ilk dönem âlimlerin yöntemi üzere, metin ve şerhi karıştırma yöntemi ile şerh etmiştir. Nitekim Hacı Halife onu "İyi bir şerh" olarak nitelemiştir.

Müellifimiz, eserindeki kitap ve babların tertibi ve hadisleri sıhah ve hasen olarak taksiminde *el-Mesâbih*'deki sisteme uymuştur. Kendisi eserindeki bazı hususları açıklamıştır. Şerhin mukaddimesinde Allah Teâla'ya hamdü sena ettikten sonra bu şerhi telif etmesinin nedenlerini şöyle açıklamıştır: " Keşke metin yöntemiyle çok faydalı bir şerhi olsaydı..." Anlatımı esnasında bütün gücünü sarfettiğini Fıkıh, Hadis ve Dil gibi dînî bilgilere dair, geniş bilgisini kitabına yansıttığını görmekteyiz.

C. Eserin Telif Sebebi

Müellifimiz bu şerhin telif nedeni olarak şu gerekçeleri göstermiştir:

1. Sünen kitapları arasında *el-Mesâbih*'in büyük bir önemi ve değeri vardır. Bu eserde âbid ve zâhidler için derli toplu bilgiler bulunmaktadır. Müellif bu konuda mukaddimede şöyle der: "el-Mesâbih oldukça değerli bir eserdir. Kendini ibadete adayanlar için onda yararlanacak pek çok şey vardır."

2. *Mesâbihu's-Sünne*'nin birçok şerhi vardır. Bunlardan bir kısmının anlaşılması çok kolay, bir kısmının ise çok zordur. İbn Melek'in çağdaşı olan bazı ilim ehli kendisinden açık, faydalı ve anlaşılması kolay bir şerh hazırlamasını istemişler ve o da isteklerine karşılık vermiş ve bu şerhi hazırlamıştır.

Bu durumu şöyle anlatmaktadır: "(Beğavî'nin *el-Mesâbih*'ini kastederek) pek çok şerhi vardır. Bir kısmı basit, bir kısmı orta düzeydedir. Bazı arkadaşlarım benden kapsamlı bir şerh telif etmemi istediler. Ben de ilmî yetersizliğime ve tüm eksikliklerime rağmen, her zoru kolaylaştıran Allah'tan yardım dileyerek bu isteklerini kabul ettim⁶⁷.

el-Mesâbih kitabının ve hadis kitapları arasında sahip olduğu büyük önem ve değerini gösteren şerh, tahriç, istidrâk ve intikad yapılması yönüyle alimlerin önem verdikleri bir çalışmadır. İşte bütün bu sebepler, müellifimizin *el-Mesâbih*'a hoş bir şerh yazmasını sağlayan sebeplerdir.

⁶⁷ İbn Melek'in *el-Mesâbih Şerhinin* Mukaddimesi, s. 1

D. Eserin Telif Zamanı ve Yeri

Kaynaklar müellifimizin Tire'den ayrıldığına dair bir bilgi vermemektedirler. Müellif eserini Tire'de babasının medfûn olduğu kabrin yakınlarında te'lif etmiştir. Kitabın nüshalarından birinde kitabın te'lifinin h. 839'da tamamlandığını zikretmektedir. el-Mahmûdiyye Kütüphanesi nüshasının son kısmında şu bilgi verilmektedir: “Kitabın tamamlanması abd-i âciz Muhammed b. Abdillatîf b. Ferište İzzuddîn tarafından h. 839 yılı Recep ayının 11'inde sona ermiştir.” Bu, kitabın babasına değil, Muhammed b. Abdillatîf'e ait olduğunu gösteren diğer bir delildir. Kaldı ki kaynaklar, babasının vefatının h. 821'i geçmediğini belirtmektedir.

E. Eserin Dayandığı Kaynaklar

Yazar, birçok görüş ve kaynağa başvurarak kapsamlı ve zengin bir eser ortaya koymuştur. Yapılan iktibasların bazılarında kitap ve müellif adı verilmiş, bir kısmında da sadece müellif adı zikredilmiştir. Şerh yaparken başvurduğu kaynaklar şunlardır:

1. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*.
2. Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî el-Müslim (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*.
3. Ebû Abdîrrahman Ahmed en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünen*.
4. Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd (ö. 275/888), *es-Sünen*.
5. Ebû Muhammed Abdullah ed-Dârimî (ö. 255/868), *es-Sünen*.
6. Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvîni İbn Mâce (ö. 273/886), *es-Sünen*.
7. Ebû İsa Muhammed et-Tirmizî (ö. 279/892), *es-Sünen*.
8. Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), *el-Minhâc fî Şerhi Sahîh-ı Müslim*.
9. Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî (ö. 388/998), *Maâlimu's-Sünen Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*.
10. Ebû Abdillâh Muhammed en-Nîsâbûrî el-Hâkim (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*.
11. Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*.
12. Enes b. Mâlik (ö. 179/795), *el-Muvatta'*.
13. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî el-Mısrî et-Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu Müşkili'l-âsâr*.

14. Âmr b. Osman Sîbeveyh (ö. 180/796), *el-Kitâb*
15. Said b. Mesade el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215/831), *Tefsîru meânî'l-Kur'ân*
16. Muhammed b. Yezîd el-Mubberred (ö. 286/899), *el-Kâmil*
17. İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 393/1003), *es-Sihâh*
18. Muhyi's-Sunne el-Huseyn b. Mesûd el-Beğavî (ö. 516/1126), *Lubabu't-tevîl fî maâlimi't-tenzîl*
19. Carullah Ebû'l-Kasım ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf*.

III. ŞERHU MESÂBÎHİ'S-SÜNNE'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altında, biri İbn Melek'in *Mesâbîh*'te geçen hadisleri şerh ederken kendinin "istişhâd için kullandığı hadislerin sıhhat durumları", diğeri de "hadisleri şerh ediş metodu" olmak üzere başlıca iki konuyu irdeleyeceğiz.

A. İSTİŞHÂD İÇİN KULLANILAN HADİSLERİN SİHHAT DURUMU

İbn Melek eserinin tezimize esas olan kısımlarında hadisleri şerh ederken, istişhad amacıyla bir kısım hadislere de yer vermiştir. Tespitlerimize göre, bu çerçevede kullandığı hadis sayısı 67'dir. Bu sayının bölümlere dağılımı "Mukaddime: 5, İmân: 15, Tahare:7, Salât: 19, Cenâiz: 4, Zekât: 4, Savm: 1, Fedâilu'l-Kur'ân: 1, De'avât: 2, Hac: 3, Büyû' : 4, Nikâh: 2" şeklinde gerçekleştirmiştir.

Bu hadislerin sıhhat durumları hakkında yaptığımız araştırmalar sonunda, bunlardan 44'ünün *sahih* (% 65.67), 5'inin *hasen* (% 7.46), 12'sinin *zayıf* (% 17.91), 2'nin *çok zayıf* (%2.98), 3'nün *mevzû'* (% 4.47) olduğu tespit edilmiş, 1 hadis de bulunamamıştır. Buna göre makbûl (*sahih*+*hasen*) hadislerin toplamı 49 olup toplam sayıya oranı % 73.13'e tekabül etmektedir. Merdûd (*zayıf*+*çok zayıf*+*mevzû'*+ bulunamayan) rivayetlerin toplamı 18 olup, toplam sayıya oranı % 26.86 olmaktadır.

Zayıf hadislerin sonuçta "aslî olan" hadisler olduğu ve belli şartlarla kendileriyle amel edilebileceği gerçeğinden hareketle merdûd rivayetlerden çıkarılması durumunda ise sayı 6'ya düşmektedir. Bu rakamın genel sayıya oranı da % 8.95'e denk düşmektedir ki, bu durum İbn Melek'in istişhâd amaçlı kullandığı rivayetlerin sıhhat açısından oldukça iyi durumda olduğu anlamına gelmektedir.

B.İBN MELEK'İN HADİSLERİ ŞERH METODU

İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne* adlı kitabında yer alan hadisleri, mütekaddim âlimlerin üsluplarına göre⁶⁸, metinle şerhi birleştirme şeklinde "*memzûc şerh*" tekniğini kullanarak şerh etmeyi tercih etmiştir. Nitekim Kâtib Çelebi onun için "*latîf bir şerh*" ifadesini kullanmıştır.

⁶⁸ *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne*, s. 7.

İbn Melek bu eserinde, klâsik şerhlerde mutad olarak gözlenen “*hadislerin vürûd sebeplerine işaret, her anlamda kelime açıklamaları, irab durumları, nesh, cem, te’vil, mezhep görüşleri, lâkab ve künyelerle kimlerin kastedildiği, mekan isimlerinin açıklamaları, senetlerde geçen râvilerle ilgili bilgiler, senetlerdeki ittisal ve inkitâ hallerinden hareketle rivâyetin teknik adlandırması, hadislerin sıhhat durumları*” gibi, metnin anlaşılmasına yardımcı olacak her konuya açıklık getirme çabası ortaya koymuştur.

Şimdi eserde sergilenen bu özellikleri belli alt başlıklar çerçevesinde bir kısım örnekleriyle birlikte görelim:

1. Vürûd Sebebi Zikretmesi

İbn Melek hadisleri açıklarken bir çok hadisin vürûd sebebini zikretmeye özen göstermiştir. Meselâ, “*Saba rüzgârıyla desteklendim/Saba rüzgarıyla bana yardım edildi*” hadisini açıklarken,⁶⁹ bu sözü Hz. Peygamber’in Hendek savaşı sırasında yaşanan olaylarla ilgili olarak söylediğinin altını çizerek şu açıklamayı yapmıştır: “Kureyş, Gatafan, Beni Kureyza ve Benî en-Nadîr yahûdilerinden oluşan büyük bir ordu Medîne’ye yaklaşınca Allah onların üzerine doğu cihetinden esen şiddetli bir saba rüzgarı gönderdi, bu rüzgar onların çadırlarını yerle bir etti, yemek kaplarını ve kazanlarını devirdi, ne yapacaklarını şaşırtdıkları için kaçmadılar. Bu şekilde Allah onların kalplerine korku saldı ve yenildiler. Bu, Hz. Peygamber’in bir mucizesi, Allah’ın Müslümanlara bir lütfü idi”⁷⁰.

Yine Enes b.Malik’ten rivayet edilen bir hadiste bildirildiğine göre Hz. Peygamber Medine pazarında “*Bir kumaş parçası ve su kabını*” satmak üzere “*Kim bunları satın alır?*” diye sormuştur. Bir kişi “*Bir dirheme alırım*” diyince, “*Daha fazlasını veren yok mu?*” diye sormuştur. Bir başka kişi “*Ben iki dirheme alırım*” deyince onları satmıştır.⁷¹

Hz. Peygamber’in söz konusu eşyayı satışı çıkarmasının sebebi, ondan bir kişinin sadaka istemesidir. Dilenen kişiye böylece yol göstermiş ve “hiçbir şeye sahip olmadığı zaman başkalarından isteyebileceğini” söylemiştir. Nitekim bir başka rivayette bu olay üzerine Hz. Peygamber’in “*Sizden birinin sırtında bir demet alarak odunculuk yapması,*

⁶⁹ Buharî, stiskâ, 26, Enbiyâ, 6, Meâzî, 29; Müslim, stiskâ, 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 223, 228.

⁷⁰ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 315. Hadis (n: 1062)

⁷¹ İbn Mâce, Ticârat, 25.

*başkalarına el açıp istemesinden daha hayırlıdır. Sonra el açtığı kişi belki verir, belki vermez*⁷² buyurduğu ifade edilmiştir.

2. Çelişkili Gibi Görünen Rivâyetleri Uzlaştırması

İbn Melek aralarında zıtlık (tenâkuz, ihtilaf) görünen hadisleri te'vil, nâsîh mensuh, âmm-hâss gibi konularda ortaya konan kurallar ve Metotlarla açıklamaya çalışmıştır. Mesela, bu konuda “ayakta bevletme” konusuyla ilgili 254. hadisi örnek verebiliriz.

253. hadiste “Resulullah (s.a.) Hz. Ömer’i ayakta bevil etmekten sakındırırken”⁷³; 254. hadiste Hz. Huzeyfe (r.a) “Resulullah’ın ayakta bevlettiğini” haber vermektedir⁷⁴. Bu durumda iki hadis arasında bir çelişki varmış gibi görünmektedir.

İbn Melek bunu açıklamak üzere şöyle demektedir: Peygamberimizin kendi davranışıyla Hz. Ömer’i nehyetmesi arasında tenakuz görülüyor. Bu ihtilafı ortadan kaldırmak için şöyle bir izah yapabiliriz:

“Rasulullah bir mazeretten dolayı ayakta bevil yapmıştır. Yerler necasetle dolu olduğundan oturacak yer bulamamıştır.” Yine denilmiştir ki: Eğer Resulullah (s.a) sırtını çöplüğe verseydi avret yerini gelip gidenler görürdü. Ya da üzerine idrar sıçrayabilirdi. Ayrıca denilmiştir ki: Resulullah (s.a.)’in ayağında yara vardı. Dolayısıyla, O’nun durumu Hz. Ömer’in durumundan farklı idi⁷⁵.

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre, aslında iki hadis arasında herhangi bir tenâkuz söz konusu değildir. İki rivayetin şartları ve bağlamı farklıdır. Normal şartlarda esas hüküm, Hz. Ömer’in uygulamasıdır. Zaten Hz. Ömer, bu uygulamayı yine Peygamberimizden öğrenmiştir. Hz. Peygamber’in ayakta bevletmesi, şartların zorunlu kıldığı özel bir uygulamadır. Bu itibarla, şartlar dayatıyorsa ayakta bevletmenin de bir sakıncası olmadığı, Hz. Peygamber (s.a.)’in bu uygulamasından anlaşılmaktadır.

İbn Melek’in ihtilâfu’l-hadis konusundaki bir çözümlemesi de “abdest organlarının günahlarının bağışlanması” meselesiyle ilgilidir.

İbn Melek 194. hadisle ilgili olarak bağışlananın, “abdest organlarının günahları” olduğuna işaret ederken⁷⁶; 193. hadiste “bütün vücudun günahlarının bağışlanacağı”

⁷² Ebu Davud, Zekât, 27; Tirmizî, Büyü’, 10; Nesâî, Büyü’, 22; İbn Mace, Ticârât, 25; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 114.

⁷³ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 109. Hadis (n: 254)

⁷⁴ Aynı yer.

⁷⁵ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 109. Hadis (n: 254)

⁷⁶ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 96. Hadis (n: 194)

bildirilmektedir⁷⁷. Bütün vücudun günahlarının bağışlanması alınan abdestin “güzel-tertemiz” olarak nitelenmesi ile olur. Bu konu ile ilgili olarak 196. hadise bakılırsa görülecektir ki, bağışlanma, söz konusu abdestle “namaz da kılınması” durumundadır⁷⁸.

İbn Melek diyor ki; bu hadisten, bağışlanmanın abdestin namazla birlikte olduğu takdirde olacağı anlaşılıyor. Bundan önceki iki hadiste ise bağışlanma, sadece “abdest almaya” bağlanmıştır. Bu iki hadis arasındaki ihtilafı şöyle açıklayabiliriz: Son hadisin vurûdu diğerlerinden öncedir. İlk olarak bağışlanma, abdestle birlikte namazın da kılınmasına bağlanmıştır. Sonra ise faziletinin çokluğundan dolayı, namaz kılınmamış olsa bile, salt “abdestin güzel bir şekilde alınmasına” bağlanmıştır.

Bu durumda, elbette güzel bir şekilde alınmış abdestle namazın da kılınmış olması tercih edilen bir şeydir. Ancak ikinci hadisle, hangi amaçla olursa olsun, namazla birleşmiş olması şartı olmaksızın güzel bir şekilde abdest almaya da bağışlanma müjdesi verilmiştir.

Bu konunun bir başka ilginç örneği de, “hangi amellerin Allah’a daha sevimli geldiğine” dair rivayetlerdir. Meselâ, 395 numaralı hadiste Abdullah b. Mesud (r.a) şöyle söylüyor: Hz. Peygamber (s.a)’e şöyle sordum: “Hangi amel Allah’a daha sevimlidir?” Buyurdular ki: “vaktinde kılınan namaz” (yani vaktin başında kılınan namaz) dedim ki: sonra hangisi? Buyurdular ki: “ana-babaya iyilik”. “Sonra hangisi? Buyurdu ki: “Allaha yolunda cihat”⁷⁹.

Ebu Zer’in rivayet ettiği hadiste “hangi amel daha iyidir?” şeklindeki soruya Resulullah (s.a.) “Allah’a iman ve Allah yolunda cihat” buyurmuşlardır⁸⁰.

Hz. Aişe (r.a.)’nin rivayet ettiği hadisinde ise Resulullah şöyle buyurmuştur: “Amellerin en güzeli hactır.”⁸¹

İbn Melek bu hadislerde geçen farklı salih amel örneklerini şöyle izah eder:

“Bu hadislerde Resulullah soru soran herkesin maksadına uygun cevap vermiştir. Yerine göre cevap teşvik için olmuş, yerine göre de kişiyi en iyiye doğru iletmeyi hedeflemiştir⁸².

⁷⁷ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 96. Hadis (n: 193)

⁷⁸ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 97. Hadis (n: 196)

⁷⁹ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 146. Hadis (n: 394)

⁸⁰ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 146. Hadis (n: 394)

⁸¹ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 146. Hadis (n: 394)

⁸² Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 146. Hadis (n: 394)

Bu açıklamadan, söz konusu hadisler arasında herhangi bir çelişki bulunmadığı, Hz. Peygamber (s.a.)'in, farklı konumlarda ve farklı eğilimlerdeki kişileri irşad amacıyla bize farklı gibi görünen açıklamalarda bulunduğu kolayca anlaşılmaktadır.

3. Garîb Kelimeleri Açıklaması

İbn Melek hadislerdeki garib lafızlar üzerinde çokça durur ve onların manalarını açıklar. Söz konusu garîb kelimeleri açıklarken Ebu Ubeyd el-Kasım b. Selâm (223/838), Hattabî (388/998), Herevî (401/1011), Zemahşeri (538/1143), İbnu'l-Esir (606/1210) gibi garib edebiyatı yazarlarından; Ezherî (370/980) ve Cevherî (393/1003) gibi sözlük yazarlarından bilgiler nakleder. Zaman zaman eser ismine atf yapsa da, çoğu zaman eser ismi vermeden “*Hattabî şöyle dedi, İbnu'l-Esîr şöyle dedi, Herevî şöyle dedi, Cevherî şöyle dedi*” gibi kayıtlarla bilgiler aktarır.

Nitekim “*Deveye binen kadınların en hayırlısı Kureyş kadınlarıdır*”⁸³ hadisinin bir lafzında “*küçüklüğünde çocuğa karşı en şefkatlisi*” ifadesinde geçen ve ism-i tafdil formunda kullanılan (أحناه) kelimesini açıklarken “*Kadın türünün en merhametlisi ve şefkatlisi*” şeklinde açıkladıktan sonra, bu kelimenin ism-i fâil'i olan (الحانية) kelimesini Herevî'nin, “Yetim kaldıktan sonra çocuğunun üzerinde titreyen, bu yüzden evlenmeyi bile terk eden hanım” şeklinde açıkladığını, “evlenirse söz konusu hanımın (الحانية) kelimesiyle ifade edilemeyeceğini” ilave ettiğini bildirmiştir⁸⁴.

“*Sizden birine bulunabilirse- veya bulabilirsiniz- Cuma günü, çalışırken giydiği sıradan iş elbisesi dışında iki elbise edinmesinde bir günah yoktur*”⁸⁵ hadisinde geçen (مهنة) kelimesiyle “çalışırken giyilen sıradan, günlük iş elbisesi” kastedildiğini açıklamış ve kelimenin ilk harfinin kesra ve fetha ile okunabileceğine, Zemahşeri'ye göre “kesralı okumanın daha doğru olduğu” dikkat çekmiştir⁸⁶.

Enes b. Malik'ten nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) “*Cennet bahçelerine uğradığınızda yayılın (istifade edin)*” buyurmuştur. Sahabîler “Cennet bahçeleri nedir?” diye sorunca “*Zikir halkalarıdır*” şeklinde cevap vermiştir.⁸⁷ Hadisteki (حلق الذكر) terkinde geçen (حلق) kelimesinin (حلقة) kelimesinin cemisi olduğunu, “ha” harfinin kesrası

⁸³ Buhari, Nikâh, 12, Enbiyâ, 46; Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 201, 202; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 319, II, 369.

⁸⁴ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 634. Hadis (n: 2262)

⁸⁵ Ebu Davud, Salât, 213; İbn Mace, akâme, 83.

⁸⁶ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 294. Hadis (n: 969)

⁸⁷ Tirmizî, De'avât, 82.

ve "lâm" harfinin fethasıyla okunacağı, "halka gibi sıralanmış cemaat" anlamına geldiği bilgisini nakletmiştir⁸⁸.

Yine 15. numaralı hadiste geçen. (الحنتم) kelimesini, "içinde nebiz yapılan yeşil testi", (النقير) kelimesini "şıra yapmada kullanılan içi oyulmuş ağaç parçası", (المزفت) kelimesini de "zift ile sıvanmış testi" şeklinde açıklamıştır⁸⁹.

4. Cerh-ta'dîl Değerlendirmelerine Yer Vermesi

İbn Melek hadisleri açıklarken zaman zaman senetlerde geçen ravilerle ilgili cerh-ta'dîl değerlendirmelerine yer vermiştir. Nitekim 1249 numaralı hadisin⁹⁰ senesinde geçen İbnu's-Sabbâh hakkında "zayıf" kaydı koyarken;⁹¹ el-Beğavî tarafından müsned olarak nakledilen 1466 numaralı hadisi⁹² Âmir b. Mesûd el-Kuraşî'nin⁹³ Hz. Peygamber'le görüşmediğini bildirerek hadisin "munkatı" olduğuna hükmetmiştir.

Yine 1058 numaralı hadisin⁹⁴ senesinde geçen Umeyr Mevlâ Ebu'l-Lahm hakkında "Sahabenin eski büyüklerinden olup adı, Abdullah b. Abdulmelik'tir"⁹⁵ açıklamasını yapmıştır.

5. Hadislerdeki İttisâl ve İnkıtâ' Durumlarına İşaret Etmesi

İbn Melek, şerhettiği hadislerin senetlerindeki ittisal ve inkıtâ' durumlarına ilişkin temaslarda da bulunmuştur.

Meselâ, Resulullah'ın kızı olan Fatıma kanalıyla rivayet edilen 515. hadisin müsned olmadığına işaret etmiştir. Bu durumun gerekçesini de, "hadisi Fâtıma bint Hüseyin b. Ali'nin kendisine ulaşamadığı ninesinden nakletmesi" şeklinde açıklamıştır⁹⁶.

Yine 1436 numaralı hadis senedi hakkındaki farklı görüş ve kanaatlere atıf yaptıktan sonra, "doğru olan, onun mevkufl olduğudur" demiştir⁹⁷.

⁸⁸ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 458. Hadis (n: 1609)

⁸⁹ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s.20- 22. Hadis (n: 15)

⁹⁰ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 363 Hadis (n:1249).

⁹¹ Bilgi için bkz. İbn Hacer, Takrîbu't-tehzîb, 2/519 Hadis (n: 6471)

⁹² Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 418 Hadis (n: 1466)

⁹³ Bilgi için bkz. Ebu Nuaym, Ma'rifetu's-Sahâbe, III, 488; İbn Hacer, Takrîb, III, 288 (n: 3109)

⁹⁴ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 314 Hadis (n: 1058)

⁹⁵ Bilgi için bkz. İbn Hacer, Takrîb, II, 432.

⁹⁶ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 181. Hadis (n: 515)

Bir başka örnek ise İbn Melek'in 2139 numaralı hadis hakkında yaptığı açıklama. Söz konusu rivayet hakkında şöyle demektedir: “Bu hadis Urve'den rivayet edildiği üzere mürseldir. Tirmizi de mürsel olduğunu kaydetmiştir. Fakat Beğavî onu Âşere-i Mübeşşere'den birisine isnat ederek nakletmiştir. Gerçek şu ki, hadisin bir raviden müsned olarak, diğer bir raviden mürsel olarak rivayet edilmesinde hiçbir mani yoktur.”⁹⁸

6. Rivâyetler Arasında Tercih Yapması

Birinci hadisin sonunda 13. Sayfada İbn Melek şöyle demektedir:

Bu hadisi Ebu Hureyre (r.a.) ve aynı zamanda Hz. Ömer (r.a.) rivayet etmiştir. Fakat onun rivayetinde eksiklikler vardır⁹⁹.

95. hadiste İbn-i Melek derki: Bu hadisi el-Bera b. Âzib Resulullah'tan rivayet etmiştir. Onu aynı zamanda Ebu Hureyre de rivayet etmiştir. Fakat lafızları farklıdır¹⁰⁰.

1472. hadiste İbn-i Melek derki:

“En doğru görüşe göre o Zühri'den mürsel olarak rivayet edilmiştir.”¹⁰¹

7. Hadislerin Fikhî Sonuçlarına İşaret Etmesi

İbn Melek hadislerden elde edilen birçok hükmü açıklar. Mesela 16 numaralı hadisi açıklarken “Bu hadiste, vefalı olan herkesin, sevaba ulaşacağı öğretilmektedir”¹⁰²; 149 numaralı hadisi açıklarken “Bu hadiste ilim öğretmeye ve maldan tasadduk etmeye teşvik vardır.”¹⁰³ demektedir.

528 numaralı hadisten ise: “Bu hadiste namazda fitneye düşürecek şeylerden gözü korumaya işaret vardır.”¹⁰⁴ şeklinde bir çıkarımda bulunmaktadır.

⁹⁷ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 412. Hadis (n: 1436)

⁹⁸ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 602. Hadis (n: 2139)

⁹⁹ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 13. Hadis (n: 1)

¹⁰⁰ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 61. Hadis (n: 95).

¹⁰¹ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 419. Hadis (n: 1472).

¹⁰² Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 22. Hadis (n: 16).

¹⁰³ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 83. Hadis (n: 149).

¹⁰⁴ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 184. Hadis (n: 528).

8. Metin ve Senette Geçen Kapalı İfade ve İsimleri Açıklaması

İbn Melek şerhini yaptığı hadislerde geçen müphem şahısların kimler olduğuna ilişkin ulaştığı bilgileri kaydederek, hadisin doğru anlaşılmasını sağlamayı amaçlamıştır.

14. hadiste geçen “bir adam geldi” cümlesinde nekre ve müphem olarak zikredilen “adam” kelimesiyle kimin kastedildiğini “Bu kişinin, Dımâm b. Sa’lebe olduğu söylenmiştir” cümlesiyle açıklamıştır¹⁰⁵.

581 numaralı hadiste geçen “adam vazgeçti” şeklinde geçen cümledeki “adam” kelimesiyle kastedilen kişinin kim olduğunu “Bu adam, Hızam b. Ebi Ka’b el-Ensari’dir” cümlesiyle açıklamıştır¹⁰⁶. 1961 numaralı hadisteki “bir adam geldi” cümlesinde söz konusu edilen kişinin, “Fudala b. Ubeyd el-Eslemi” olduğu bilgisini vermiştir¹⁰⁷.

9. İsim, Künye ve Lâkapları Açıklaması

İbn Melek şerhinde zaman zaman kinaye, künye ve lakab olarak zikri geçen kişilerin kimler olduğuna ilişkin bilgilere de yer vermiştir.

Örnek olarak İbn Melek “Zülyedeyn” kelimesinin anlamı hakkında “iki elli, elleri uzun olan kişiye denir” açıklamasını yaptıktan sonra, bu lakabın, Süleym oğullarından Hırbak isimli Hicazlı bir kişiye ait olduğunu ilave etmiştir¹⁰⁸.

İbn Melek 793. hadiste “onu falanca kişi yapmıştır” şeklinde geçen “fûlân” kelimesiyle kastedilen kişinin kim olduğunu, “onun adının, Bakum er-Rûmî olduğu bildirilmiştir” cümlesiyle açıklamıştır¹⁰⁹.

Yine bir rivayette geçen “Ümmü Süleym” künyesi ile, Enes b. Malik’in annesinin¹¹⁰., “Ebu’l-Melih” künyesi ile de Amir’in kastedildiğine dikkat çekmiştir¹¹¹.

¹⁰⁵ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 19. Hadis (n: 14).

¹⁰⁶ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 201 Hadis (n: 581).

¹⁰⁷ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 558. Hadis (n: 1961).

¹⁰⁸ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 232. Hadis (n: 724).

¹⁰⁹ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 248. Hadis (n: 793).

¹¹⁰ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 118. Hadis (n: 292).

¹¹¹ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s.133. Hadis (n: 350).

10. Hadislerde Geçen Bölge ve Yer İsimlerini Açıklaması

İbn Melek, 1013 numaralı hadiste geçen “o Necran’dadır” sözünde geçen “Necrân” kelimesini açıklarken der ki; “Necran, Yemen’de bir beldenin ismidir.”¹¹²

Yine 974 numaralı hadiste geçen (على الزوراء) ifadesini açıklamak üzere “orası Medine çarşısında, mescide yakın bir yerde müezzinlerin çatısına çıktığı bir evdir” açıklamasını yapmıştır¹¹³.

11. Hadis Değerlendirmelerinde Beğavî’ye Tenkit Yönelmesi

İbn Melek, Beğavî’nin bazı hadislerin isnadıyla ilgili olarak yaptığı değerlendirmelere çoğu zaman katılıp onu teyit ederken; bazen da katılmayıp, eleştiriler yöneltmiş ve düşüncesini gerekçelendirme yoluna gitmiştir. Nitekim Beğavî’nin “müsned” olarak nitelendirdiği bir rivayet hakkında “Rivayet müsned değildir; çünkü senette geçen şekliyle onu, Hüseyin b. Ali’nin küçük kızı Fatıma ninesinden rivayet etmiştir. Oysa Fatıma ninesiyle görüşmemiştir” diyerek¹¹⁴, hadisin munkatı’ olduğuna dikkat çekmiştir.

Yine Beğavî’nin “müsned” olarak nitelendirdiği bir rivayet için “Bu hadis Urve’dan rivayet edilen şekliyle mürseldir. Onun mürsel olduğuna Tirmizî de isaret etmiştir. Fakat Beğavî’nin kaydında ‘Aşere-i mübeşşere’den birine ulaşan müsned bir rivayet’ ifadesi geçiyor. Gerçek şu ki, rivayet bir raviden müsned, bir diğerinden mürsel olarak nakledilmiştir. Muhtemelen Beğavî bu müsned tariki kastetmektedir. Ancak açıklaması yetersiz ve tesâhülden hâli değildir” diyerek¹¹⁵, hadisin isnadıyla ilgili aydınlatıcı bilgi sunmuştur.

İbn Melek’in bu konuya ilişkin açıklamaları, sadece Beğavî’ye eleştiri şeklinde değil, çoğu zaman onun ortaya koyduğu doğru hükümlere açılım kazandırma tarzında ortaya çıkmaktadır. Nitekim Beğavî’nin “mürsel” hükmü verdiği bir rivayeti “Hadis mürseldir, çünkü onu rivayet eden Âmir b. Mesud el-Kuraşî Hz. Peygamber (s.a.) ile görüşmemiştir” şeklinde gerekçelendirmiştir¹¹⁶.

Yine İbn Melek’in “zayıf” diye nitelendirdiği bir hadis için “İsnadı âlî olan hasen bir hadistir. Fakat birçok sahabî onunla amel ettiği için kuvvetlenmiştir. Nitekim Fukâha-i

¹¹² Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 303. Hadis (n: 1013).

¹¹³ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 295. Hadis (n: 974).

¹¹⁴ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 181. Hadis (n: 515).

¹¹⁵ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 602. Hadis (n: 2139).

¹¹⁶ Şerhu Mesâbîhi’s-Sünne, s. 418. Hadis (n: 1466).

seb'a'dan Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud ve başkaları onunla amel etmişlerdir. Yine Ebu Hanife, öğrencileri, Süfyan es-Sevrî ve Ahmed b. Hanbel gibi birçok büyük âlim, ona itibar etmişlerdir” diyerek;¹¹⁷ ilk nesillerden itibaren ilmî gücü öne çıkan âlimlerin itibar edip amel etmiş olmasının, “zayıf bir rivayeti güçlendireceği” kanaatini ortaya koymuştur.

Bu değerlendirmesi, İbn Melek'in, “*et-telâkki bi'l-kabûl*” durumunu, hadisi kuvvetlendiren bir özellik olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

12. Mezhepler Karşısındaki Tutumu

İbn Melek hadisleri değerlendirirken, onlardan çıkarılan fikhî hükümlere tespit etmeye özen göstermiştir. Bu durum, onun şerhinde dikkat ettiği genel bir prensip olarak göze batmaktadır. Hadisi açıklarken, kendi mezhebi olan Hanefî mezhebinin o konuya ilişkin görüş ve kanaatlerini vermeyi öncelendiğini ve Hanefî görüşlerini daha çok naklettiğini söyleyebiliriz. İkinci derecede naklettiği mezhep görüşleri, Şafii icthatlarıdır. Zaman zaman diğer mezhep görüşlerine de temas etmiştir. Fakat öyle anlaşılıyor ki, İbn Melek kendi mezhebinin mutaassıp bir taraftarı değildir.

Bazen salt mezhep görüşlerine temasla yetinip tercihini ortaya koymazken, bazen “*Doğru olan budur ve bu, Şâfiî'nin görüşüdür*” şeklinde kendi mezhebine aykırı tercihlerde bulunmuştur. Nitekim yırtıcı hayvanların artıklarının temiz veya pis oluşu hususunda “*Şâfiî'ye göre domuz ve köpek hariç, bütün yırtıcı hayvanlarının artıkları temizdir; Ebu Hanife'ye göre hepsinin artığı pistir*” demiş¹¹⁸, tercihini ortaya koymamıştır. Fakat “sabah namazının sabahın ilk vaktinde kılınması” hususunda, “*Şâfiî bu görüştedir. Sabah namazında tağlis/bu namazı alaca karanlıkta kılma, daha faziletlidir ve âlimlerin çoğunluğunun kanaati bu yöndedir*” demiştir¹¹⁹. Oysa kendi mezhebi olan Hanefilerde sabah namazının daha faziletli bulunan vakti, ısfâr vaktidir ve onlara göre namaz güneşin doğmasına yakın bir vakittir.

Bunlara ilave olarak, İbn Melek'in şerh tekniği ile ilgili gördüğümüz şu hususlara da temas etmemiz faydalı olacaktır:

¹¹⁷ Şerhu Mesâbihi's-Sünne, s. 197. Hadis (n: 567).

¹¹⁸ Şerhu Mesâbihi's-Sünne, s. 129. Hadis (n: 333).

¹¹⁹ Şerhu Mesâbihi's-Sünne, s. 153. Hadis (n: 413).

1. İbn Melek, Beğavî'nin zikretmediği, meşhur olmayan sahabî ve râvîlerin hayatları hakkında kısa bilgiler vermiştir¹²⁰.

2. Şerhe öncelikle anlaşılmayan bazı lafızları açıklamakla başlamıştır. Sonra hadisleri belâğat ve nahiv yönünden incelemiştir. Eğer hadisin farklı rivayetleri varsa onları zikretmiştir.

3. Nahivle ilgili ihtilafli konularda Basra ve Kûfe ekollerinin görüşlerini arz etmiştir¹²¹. Meselâ, eserde geçen şu ibare bu durumun bir örneğidir:

وقالت عائشة [رضي الله عنها]: "كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ليصلي اللام فيه للابتداء وقد دخل الخبر وهو جائز عند الكوفية؛ على تقدير مبتدأ محذوف عند البصرية." (413)

İbn Melek'e göre, Hadisinde geçen ليصلي ifadesinde geçen lâm, ibtidâ içindir. Kûfelilere göre haber'in başında gelmesi câizdir. Basralılara göre ise, burada haber hazfedilmiştir.

4. Garip lafızların kök anlamlarını ve bu şekilde isimlendirme nedenlerini geniş bir şekilde açıklamıştır¹²².

5. Bazen şerhettiği hadisler hakkında hüküm verip; zayıf, hasen, sahih vb. diye belirtmiştir¹²³. Fakat istişhâd için zikrettiği hadisler hakkında böyle bir yöntem izlememiştir.

7. Hadisleri şerh ederken çoğunlukla alıntı yaptığı kaynakları belirtmemiştir. Nadiren belirttiği yerlerde de, ya müellifin ismini veya eserin ismini zikretmiştir.¹²⁴

8. Şerh esnasında lafızların anlamlarını açıklarken âyet ve hadislerden istişhâd etmekle yetinmiş, dilbilimcilerin yaptığı gibi şiirle istişhatta bulunmamıştır.

9. Hadisleri şerh ederken, ilim ehlinin görüşlerini belirtmiş, bunlar arasında kendi tercihlerde bulunmuştur.¹²⁵

10. Kendinden önceki âlimlerden nakiller yaparken bazen, "ehl-i hadis, ehl-i ilim, mutezile, ehlü'l-meânî" gibi ekol ifadesi olan nitelemelerde bulunmuştur.¹²⁶

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığına göre İbn Melek, klâsik şerhlerin genel geçer "*memzûc şerh*" tekniğini benimsemiş, geleneksel hadis şerhlerinde uygulanan klâsik şerh geleneğini izleyen bir âlim profili çizmektedir. Bununla birlikte, öyle görünüyor ki,

¹²⁰ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, Hadis (n: 14- 351- 357- 910-909- 1244)

¹²¹ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, s. 153 Hadis (n:-413).

¹²² Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, Hadis (n:-117-139-241-2271).

¹²³ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, Hadis (n:54-72-76-621-740-872-1202-1244-567-1178-2139-2176-).

¹²⁴ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, Hadis (n:-361-508-543- 690-874-969).

¹²⁵ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, Hadis (n:217-218-225-238-248).

¹²⁶ Şerhu Mesâbîhi's-Sünne, Hadis (n:16-60-352-1016).

üzerinde çalıştığı metnin, “bütün yönleriyle anlaşılması” amacına yoğunlaşmış, objektif, tarafsız, mezhep taassubundan uzak, hak ve hakikati arayan bir tavır sergilemiş, ancak hür ve berrak bir zihnin üretebileceği bir verimlilik ortaya koymuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERHU MESABİHİ'S-SÜNNE'NİN EDİSYON KRİTİĞİ

(BİRİNCİ CİLT)

A. ŞERHU MESÂBÎHİ'S-SÜNNE'NİN ELDEKİ YAZMA NÜSHALARININ TAVSIFI

1. **Kıbrıs Nüshası:** Kıbrıs'taki Sultan 2. Mahmut Kütüphanesi'ndedir. Yazma 119 rakamıyla numaralandırılmış olup h. 856 yılında istinsah edilmiştir. Yazarı Mustafa b. Ali'dir. Nüsha 1 cild olup nesih hattı ile yazılmıştır. Bablar kırmızı renk ve büyük harflerle yazılmıştır. 417 varaktır ve her varakta 37 satır vardır. Zamana bağlı olarak ve iklim şartlarından dolayı yazma yıpranmış olup, bazı bölümleri tam olarak okunamamaktadır. Bu çalışmamızda Kıbrıs nüshası (ص) rumuzu ile belirtilmiştir.

2. **Konya Nüshası:** Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bu eserin (3771-3772) numaralı bir nüshası bulunmaktadır. Süleymanzâde olarak meşhur olan tıp fakültesinde müderrislik yapan Muhammed b. Muhammed tarafından, h.1058 yılında kaleme alınmıştır. Tam nüshadır. Nesih hattı ile yazılmıştır. 832 varak olup, her sayfası 21 satırdan oluşur. Kitap ve bablar kırmızı renk ve büyük harflerle yazılmıştır. Bu çalışmamızda Konya nüshası (ق) rumuzu ile belirtilmiştir.

3. **Beyazıt Devlet Kütüphanesi Nüshası:** İstanbul'daki Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde 173 numarada kayıtlıdır. Yazmanın yazarı ve te'lif tarihi belli değildir 174 varaktır. Her sayfada 31 satır vardır. Yazmanın, hattının anlaşılır olmaması hasebiyle bir çok cümle ve kelime düşüklükleri vardır. "Fedâilu'l-Kur'an" bölümüne kadar mevcuttur. Bu çalışmamızda İstanbul nüshası (س) rumuzu ile belirtilmiştir.

B. BİRİNCİ CİLDİN TAHKİKİNDE TAKİP EDİLEN YÖNTEM

Araştırma ile ilgili konular mümkün merteye temel kaynaklardan incelenmeye çalışılmıştır. Bunun için bu konular, ana kaynaklardan araştırılmaya gayret edilmiştir.

İbn Melek'in "*Şerhu Mesâbihi's-Sünne*" adlı eserinin tahkikine başlamadan önce konu ile ilgili çalışmalar araştırılmış ve Salâhuddîn el-Müneccid'in "*Kavâidu Tahkiki'l-Mahtûtât*," Ekrem Ziya el-Umerî'nin "*Menâhucu'l-Bahs*" ve "*Tahkîku't-Türâs*," Abdüsselam Hârûn'un "*Tahkîku'n-Nusûs ve Neşruhâ*" gibi başlıca eserlerden istifade edilmiştir. Türkiye'de Mehmed Said Hatiboğlu tarafından kaleme alınan *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*' adlı eserinden, onun tecrübesinden ve izlediği metoddan, yine Seyit Bahçivan'ın *Yazma Eserlerin Tabkikinde Metodolojik Problemler*¹²⁷ adlı makalesinden de oldukça istifade edilmiştir.

¹²⁷ Seyit Bahçivan, *Yazma Eserlerin Tabkikinde Metodolojik Problemler*, SÜİFD, 2006, sayı, 21, s. 61.

Tahkîkte *asıl/ümm nüsha* seçiminin bir takım kriterleri bulunmaktadır. Bu kriterlere göre bizim en eski istinsah tarihli nüshaya ulaşip onu *asıl* kabul etmemiz gerekmektedir. Ancak bunun, araştırmacının imkân ve şartlarıyla doğrudan ilişkili yönlerin bulunduğu açıktır.

Şerhu Mesâbîhi's-Sünne'nin birinci cildinin edisyon kritiğinde şu yöntem takip edilmiştir:

1. Asıl olarak kabul ettiğimiz üç yazma nüshayı karşılaştırdık. En doğru olan metni seçip yazdık. Diğer nüshalardaki farklılıkları da dipnotta belirtme yoluna gittik.

2. Metinlerin daha iyi anlaşılabilmesi için noktalama işaretlerini uygun yerlerde kullandık.

3. Hadisleri sırasıyla numaralandırdık. Sahabe ismini, hadisin metnini ve âyetleri, şerh ve metnin arasının kolayca ayrılabilmesi için büyük puntolarla yazdık. Kitapta geçen âyetlerin sûre isimlerini ve ayet numaralarını köşeli parantez içerisinde belirttik.

4. Garip lafızların ve ibarelerin tefsirini ve yorumlarını açıkladık.

5. Meşhur olmayan yer ve bölge isimlerini tanıttık. Müellifin belirtmediği garip lafızları ve ibareleri "*Garîbu'l-Hadîs*" ve "*Meâcîmü'l-Lüğaviyye*" gibi kitaplardan faydalanarak açıkladık.

6. Yazımda tamamen günümüzde yaygın olarak tercih edilen yazım kurallarını tercih ettik. Meselâ, yazma nüshalarda (عائشة) şeklinde geçen kelime, (عائشة) şeklinde; (الصلوة) tarzında yazılan kelime (الصلوة) şeklinde verilerek, çağdaş imlâ kuralları kullanılmıştır.

7. Şerhde, Beğavî'ye ait bir sözse mesela "قال الشيخ رحمه الله" ve "قال الشيخ" ve "قال المصنف" gibi lafızlar kullanılmıştır.

Elimizdeki verilere göre en eski nüsha h. 854 tarihinde istinsah edilmiş Kıbrıs'daki Mili Arşiv'in Kütüphanesi'nde bulunan nüshadır. Eserin Türkiye'de birçok nüshası bulunmakta olup, Kıbrıs'dan sonra en eski nüsha Konya Yazma Eserler Kütüphanesi 3771-3772 numaralı nüshadır.

İkinci aşamada, Kıbrıs'da tespit edilen bu nüshaları elde etmeye yönelik çalışmalara başlanmıştır. Sultan II. Mahmut Kütüphanesi onarım için bir süreliğine kapandığından, eserin ikinci en eski tarihli nüshası olan Konya Yazma Eserler Kütüphanesi Kütüphanesi'ndeki nüsha kendi el yazımızla yazılarak İstanbul nüshası ile karşılaştırılmıştır. Kıbrıs nüshası geldikten sonra nüshaların tamamı incelenmiş ve tahkîkte kullanılan nüshaları CD olarak alınmıştır.

Böylece eserin toplam dört nüshası elde edilmiştir. Ancak İskenderiye Nüshası: 15288 numaralı olarak kayıtlıdır. Yazma tarihi h. 1088'dir. Yıpranmadan dolayı yazısı net değildir. Bunun için bu nüshayı kullanamadık.

Çalışılacak yazma eseri tespit ettikten sonra, eserin nüshalarının bulunduğu kütüphaneleri tespit etmek için Ammân'da Müessesetü Âli'l-Beyt'in hazırlattığı üç ciltlik *el-Fihrisü's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabî'l-İslâmî'l-Mahtût -el-Hadîsü'n-Nebeviyyü's-Şerîf ve Ulûmuh ve Ricâluh-* adlı esere müracaat edilmiştir. Bu kaynakların dışında, bazı fihrist ve konuyla ilgili eserler de araştırılmıştır.

SONUÇ

Muhammed b. Abdillatif ibn Melek'in " *Şerhu Mesâbihi's-Sünne* " adlı eserinin yazma nüshaları üzerinde yaptığımız çalışma sonunda ulaştığımız sonuçları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Bazı araştırmacılar " *Şerhu Mesâbihi's-Sünne*" adlı eserin ibn Melek'e değil babasına ait olduğunu iddia etmektedirler. Bu doğru bir tespit değildir. Çünkü "*Şerhu Mesâbihis-Sünne*"'nin tüm yazma nüshalarının mukaddimesinde, eserin Muhammed b. Abdillatif ibn Melek'e ait olduğu açıkça ifade edilmiştir. Babası Abdullatif ibn Melek'e ait olan eser, "*Mebarikul-Ezhar*"dır. Hayruddin ez-Zirikli, Hacı Halife gibi terâcim ve âsar müellifleri de bunu teyit etmektedir.

2. *Şerhu Mesâbihi's –Sünne*, hem hadis hem de fıkıh alanında kaynak bir eser olarak kabul edilmektedir. İbni Melek, hadisleri şerhettikten sonra, hadisten çıkarılan fikhî hükümleri, önceliği Hanefi mezhebine, ikinci derecede de Şâfi mezhebinin görüşlerine ağırlık vererek nakletmiş, yeri geldikçe ve ihtiyaç duyduğu yerlerde diğer mezhep icthadlarına yer vermiştir. Kendi mezhebi Hanefilik olduğu halde, mezhep taassubundan uzak durarak, objektif ve ilmî bir duruş sergilemiştir.

3. Hadisleri şerh ederken hem senet hem metni ilgilendiren konulara eğilmiş, hadislerin bütün yönleriyle anlaşılmasına yönelik açıklamalar ortaya koymuştur. Bu cümleden olmak üzere, "kelime açıklamaları, garip lafızlar, hadislerin irab ve belâgat yönleri, müphem isimler, lakâp ve künyeler, hadislerin senetlerinin ittisal ve inkıta' durumları, *Mesâbihi's-Sünne*'de geçen asıl hadislerin sıhhat durumları, ihtilaflı görünen rivayetlerin cem ve te'villeri, nesh, hass-âmm, mutlak mukayyet, hadislerin vürûd sebepleri, hadislerden çıkarılan fikhî hükümler" gibi başlıklar, cevap bulunmaya çalışılan hususlar olmuştur.

4. Hadisleri açıklarken istişhad amacıyla kullandığı hadis sayısı 67'dir. Bunlardan 49 hadis makbûl, 18'i merdûd hadislerdendir. Az zayıf olan 12 hadis, merdûd hadis toplamından düşüldüğünde, merdûd (çok zayıf+mevzû'+ bulunamayan) hadis sayısı, 6'ya düşmektedir. Bu durumda bu kabil hadislerin toplam sayıya oranı, % 8.95'e tekabül etmektedir. Bu oran, İbn Melek'in hadis kullanımında dikkatli ve sağlamcı olduğunu göstertmektedir.

5. İtikat konularında Ehl-i Sünnet çizgisini iltizam etmiş, Mutezile ve Kaderiyye'ye zaman zaman sert eleştiriler yöneltmiştir.

6. *Şerhu Mesâbihis-Sünne* hadis, fıkıh, kelam, lügat vb. ilim dalları açısından da incelenmeye layık, çok derinlikli bir eserdir.

7. *Şerhu Mesâbihis-Sünne* sahabe ve tabûn sözleri yanında, çeşitli âlimlerin tefsir, hadis, fıkıh, kelam konularına ait sözlerini de çokça naklettiğinden dolayı zengin bir kaynaktır.

8. *Şerhu Mesâbihî's-Sünne*'nin daha sonra kaleme alınan hadis şerhleri üzerinde ne etkiler bıraktığı konusunda yeterince ilgilenilememekle birlikte, en azından Hanefî ilim çevrelerinde etkiler ve izler bıraktığını söyleyebiliriz. Meselâ, Aliyyu'l-Kâî'nin *Mirkâtu'l-mefâtih* adlı eserinde, *Şerhu Mesâbih*'ten azımsanmayacak ölçüde alıntılar yer almaktadır.

9. İbn Melek'in halen yazma olarak bulunan ve üzerinde henüz çalışılmamış eserleri de mevcuttur. Kütüphane raflarında hamiyetli araştırmacıları beklemektedir.

Çalışmamızın Allah katında makbul olmasını ve ilim ehline faydalı olmasını temenni ediyoruz.

الشيخ الفقيه النجاشي
في شرحه في كتابه
الذي هو في كتابه
اصح

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي بصرنا بالهراط المستقيم وعزتنا بمنهج الدين القويم
على النيران نبيه الكريم محمد المبعوث لكشف الظلام عليه افضل الصلوات
واكمل السلام وعلى اله واصحابه الكرام **ويعد** يقول **العبد الضعيف**
محمد بن عبد الطيف عفا الله له ولوالديه واجازهم برحمة من لذيته في كتاب
المصاحح في الشقن الهدي كتاب فخر والتعظيم في التعظيم الى العبادة واثر
الشرح بعضا بسببها وسيط التمس من بعض خوفا ان لو كان له
شرح جامع الفوائد على طريق الحق لصار الحق بلا مهل الحق فاجبت للمتهم
مع قلة البهامة وقصور الباعة مستعينا بالله المسير لكل عسير وهو حق
ونعم المصير ان المصنف بسبب الله الرحمن الرحيم الحمد لله انما ابتداء بذلك الحق
لقوله عليه الصلوة والسلام كل امرئ حال لا يبداء بسم الله وفي رواية بالحمد
فهو بترى قطع الوجه عبادة من شاء باللسان اعلم من ان يكون في مقابلته
نعمه ولا بشرط ان يكون المحرم في تحصيل ما يحرم عليه نوع اختيار والندح
هو الحمد لكنه اعلم من ان يكون له وح فيه نوع اختيار له والشكر عبادة
عن ثناء في مقابلته التوبة اعلم من ان يكون باللسان او بعينه لله اسم علم
بالحق وسلك ام اي سلام من الله واقع اوارل على عباده الذين اصطفى
اي اصطفىهم الله واختارهم من الانبياء والملائكة والاولياء ومنا يعيهم
وهذا محمد من المصنف كما علم الله تعالى رسوله في كتابه العزيز بقوله والحمد
وسلام على عباده الذين اصطفى وتعليم منه لا منه ايضا وتوسيع لهم
على رعاية هذا الادب امام كل كلام يعنون به والصلوة وهو
من الله على النبي عليه الصلوة والسلام التشريف ورفع الدرجات ومن الملائكة

الشيخ الفقيه النجاشي
في شرحه في كتابه
الذي هو في كتابه
اصح

الاستغفار

الاستغفار له والثناء عليه ومن المؤمنين الدعاء له وزيادة رفع المذبة
التي اتمها في الغر المنقطعة بتتابع امثالها التامة اي الكاملة الباقية في اكمال
وذلك يحصل لجميع ما ينفى بها على رسوله هو يقول بحق المرسل اي المبعوث
الى الناس لتشريع الاحكام الجنبى اي المصطفى الرسالة محمد عطف بيان بفعله
من التجويد وهو مبالغة في الحمد والتكثير فيه يعنى هو من حيث الله حمدا كثيرا منه
من ليضاهي الحديث سيد الوصي اي الخلق وعلى اله اي اهله والصحيح انهم اهل
بيته المشهورين واي الرجل ايضا من يؤل اليه في دين او نسب او مذهب
يحمي الهدي اي هم يحمون في طريق الهويته لا يرشادهم المؤمنين الى طريق
الدين ارشادا للجهنم لسلك السبل في السبل البهيم قال عليه الصلوة والسلام
اصحاي كالبحر وانما سلك المصنف مسلك الاستعادة من الغتة في التشبيه
وفي بعض النسخ مصابيح جمع مصباح وهو السراج شبههم بالمصابيح لان
القياديين في الدين اهتدوا بانوار علومهم المتبسة من النبي عليه الصلوة
والسلام كما هتدوا السالكين بالمصابيح في السالك وانما افرد الرسول واصحابه
بالصلوة المومنة مع انهم جميع تحت السلام المذكور لزيادة شرفهم
فقال الشيخ الامام محيي السنة سمي به لانه لما شرح السنة رأى النبي عليه
الصلوة والسلام في المنام فقال له احيالك كما احييت سنتي فصار عاكده
بطريق الغلبة ابو محمد الحسين بن مسعود الفراء البعوثي اي منسوب الى
البعوث وهو من مدائن خراسان بين هراة وخر والوز يقال لماع ويشو
نوفى سنة عشر وخمسائة بمرو الروز والاسم المركب تركيبا مزجيا ينسب
الى جزئه الاول كعدوثة وانما جاءت الروا في النسبة اجراء لفظه مع مجرى دم
ويخلوه مجذوف العجز فقد برأ ثم رده في التسبب قدس الله تعالى روحه

الشيخ الفقيه النجاشي
في شرحه في كتابه
الذي هو في كتابه
اصح

نسخة قونيا (ق)

وهو الغيبة المتصلة بعد السلام وانما ترك ذكرها لعدم الفائدة في ذلك المطوية
من ذكرها هو ان يعلم عند التقاضي راجح الحديث من مخرجها وانما نسخها من
مستوفىها بسبب زيادة عدالة الرواة بعضهم على بعض وتقدم البعض على البعض
وتكون ذلك من المخرجي سلكه لا بد للجهل من معرفة ما يمكنه الاجتهاد ولا يعلم
الجهل وان في هذه الاعصار واندر وجوده فمعلم في ذكرها سوى الطوبى من
بعض ان جرى نفعها المطلوب وايضا في بعض المصنفين والصحيح والضعيف والقبول
وعز ذلك في معرفة الرجح فترك ذكرها هذا راى للمحدث من الاطال ان كان
لظواهر الكتب فكلهم والتمسوا الى الكفاة على نفس المالك الذين استخرجت هذه
الاحاديث من كتبهم ذكر الرواة ليذكر رواة الاحاديث بينهم وبين الرسول
صلواته عليه وسلم وصححها فلا حاجة لذكرها وربما سميت في بعضها على بعض
الاحاديث في حاله الذي روي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم من قول سميت
رعا اليه الى التسمية الصحابة الراوي عنه عليه السلام في ذلك المعنى استبان
الرواة عن بعض الصحابة اوردى عنه عليه السلام جميع من الصحابة بالفاظ مختلفة
او بجزء او بوايه بعضهم ضعف او الخا والبا لم ياله الراوي والمؤثر من سلكه او مطلقا
وليس رواية بعضهم من ضعف وفضل او بجزء الحديث قد استشهد روايته او بجزء او
احد في رواية بغيره مطلقا ورواية اخرى في مقدمه او من ذلك موقوفة على حديث السابق
واللاحق المعتبر في معرفة النسخ والتمسح ومنه برهان حديث بسبب العلم حال
الراوي من علم او كبر سنه او قدمه في الاسلام او عظمته او دونه او زيادة في كمالها او
اجدها وتكون ذلك وهذا ان الاخر ان يتفق بها على الخبر ويجدها حديث كل باب
منها الى من الاحاديث التي يروى في هذا الكتاب تقسم الى صحاح وحديث او الى
احاديث صحاح واحاديث حديث اعني الى اريد بالصحاح ما احتضرت في اوردته
او جمعة الشيخان ابو عبد الله محمد بن اسمعيل البخاري في منسوب الى جعفر بن
اسم بلد وفيها مولده روى انه ولد يوم الجمعة بعد صلوة العصر لثلاث عشرة ليلة
خلت من شهر ربيع الاول سنة اربع وتسعين ومائة وتوفي ليلة عيد الفطر سنة ست
وخمسين ومائتين وفضل جمعته من العلم البخاري وانما النسب اليها لسكونه
فيها وابو يحيى بن سليمان بن عمار القشيري في منسوب الاثني عشر وهو يوم قبلة و
لا سنة ست ومائتين وكونه في عشرة ليوم الاحد فليس او سنة يقاس من
شهر رجب سنة احدى وستين ومائتين في جامعها متعلق باخره اذ كانت
يرتفعها جامع او احدى الى اخره احد الشيخان في جامع واعني بالكتاب ما اورد
روده ابو داود وسليمان بن الاثني عشر السجستاني وابو يحيى بن عيسى بن عيسى
وعلى بن ابي طالب في جامعها فيهم ردهم انه كما بعد الركن من تشييد الكتاب في

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي نصرنا بالهدى الى الحق وعرفنا منه صراط الدين القويم
على ايمان نبيه الكريم محمد المبعوث كشفاً للظلم عليه افضل
الصلوات والكلين السلام وعلى آله وصحبه الكرام والجميع يقول العبد
الضعيف محمد بن عبد المطلب غفر الله له ولوالديه واجاز
برحمته من لديه ان كتب المصاحف في سنين الهجرى كذا في حق النسخ
فيه للفظظ من الاعداء وافر له شرح بعضها بسط وبعضها
سط التمس بعض جوانه ان لو كان له شرح جامع لغواها على
طريق الصالحين بالاهل بالاجل فاجبت للمفسرين من قولها
وقصود السانحة مستتبنا باليه البسر لكل سيد وهو يوم المولود في النظر
قال المصنف رحمه الله بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله على ما ابتدأنا به
لعمري اني اعلمه ولم كل امر في بال اليه في بسم الله ورواية
ما كتبه فهو بمنزلة القطع والحدس من شئنا انما ان يجوز في
متعلق لينة والابن ان يجوز في تحصيل ما كتبه في اختياره في
هو محمد بن ابي اسحق بن عمار الممدوح في سنة نوح اختيار ام لا والشك
عن شأه في سنة اربع مائة ان يجوز بالكتاب وفيه لينة اسم علم للعبود
بالجواز وسلام الى سلام من الله ورضاه او ما زال على عباده الذين اصطفى
الى عطفهم من الانبياء والمرسلين والاولياء وسابغهم بدمه الشريف

المصنف

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrazzâk, İbn Hemmâm San'âni (ö. 211/826), *el-Musannef*, (thk. Habiburrahmân el-A'zami), I-X, 1, bs. Beyrut, 1972.

Abdu'l-Mu'tel es-Saîdî, *el-Müceddidüine fi'l-İslam*, el-Matbaatu'n-Nemûzeciyye, ts

Ahmed b. Hanbel, Ahamed b. Muhammed eş-Şeybâni el-Mervezî (ö. 241/855), *Müsned*, I-L, (thk ve tlk, Şuayb Arnavut), 2. bs. Beyrut 1999-2001.

Ahmed Muhammed Şâkir (ö.1378/1958), *el-Bâüsü'l-hasîs şerhu İhtisâr-i ulûmi'l-hadîs*, Beyrut, ts.

Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Sultân (ö. 1014/1605), *el-Masnû' fi ma'rîfeti'l-hadîs el-mevdû'* (thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde), Haleb 1414.

Bahcivan, Seyit, *Yazma Eserlerin Tabkikinde Metodolojik Problemler*, SÜİFD, 2006, sayı, 21

Bağdatlı, İsmail Paşa b. Muhammed (1339/1920), *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, I-II, İstanbul, 1955.

Beğavî, Ebû Muhammed, *Me'âlimu't-tenzil*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, I-IV, Beyrût, 2004.

..... *Şerhu's-Sunne*, XVI, thk.Şuayb el-Arnâvût, Dimaşk, el-Mektebu'l-İslâmî, 1390-1400

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed (ö. 458/1065), *Şuabu'l-îmân* (thk. Ebû Hâcer Muhammed Besyûnî Zahlul), Beyrut 1990;

..... *es-Sünenü'l-kubrâ fi zeylihi el-Cevheru'n-nakî*, I-XI, Dâiretü'l-maarif el-islâmîyye, Heyderâbâd,

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/869), *el-Câmiu's-sahîh*,

thk Muhammed Fuâd Abdalbâkî, 1.bs. Kâhire, 1379.

..... *el-Edebü'l-müfred*, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), 3. bs. Beyrut, 1989.

Dârakutni, Ali b. Ömer (ö. 385/995), *Sünen*, (thk. ve tlk. Subhî Bedri es-Sâmerrâî), 2. bs. Beyrut, 1986.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman, (ö. 255/868), *Sünen*, I-II, (thk ve tlk. Abdullâh Hâşim Yemâni), 2. bs. Çağrı y. 1986.

- Ebû Dâvud**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sünen*, I-V, , (thk.İzzet ed-Deâs ve Âdil Seyyid), 1. bs. Çağrı y. Hims, 1389.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, I-IV, Kahire 1357.
- Ebû Ya'Lâ**, Ahmed b. Ali b. Müsennâ (ö. 307/919), *Müsnedü Ebi Ya'la el-Mevsili*, I-XIV, 2.bs. (thk, Hüseyin Selim Ehed) Dâru'l-Me'mün, Beyrut, 1989.
- el-Fihrisü's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabî'l-İslâmî el-Mahtût –el-Hadîsü'n-Nebevîyyü's-Şerîf ve Ulûmuh ve Ricâluh-**, I-III, Heyet tarafından hazırlanmış, el-Mecma'u'l-Melikî Li Buhûsi'l-Hadâratî'l-İslâmiyye, Müessesetü Âlî'l-Beyt, Ammân, 1991.
- el-Lehham**, Bediü's-Seyyid, *El-İmam El-Hafız Celaleddin Es-Suyuti ve cühüdühü fi ilm'l-Hadis*, Dâr İbn Kuteybe, Dımaşk, 1415.
- el-Makrizî**, Ebu Muhammed Takıyyuddin Ahmed, *el-Hitatü'l-Makriziyye*, II, Mektebetu'l- Musenna, Bağdat.
- el-İsâmî**, Abdu'l-Melik b. Huseyn, *Semtü'n-Nücum el-Avali*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire, 1956.
- eş-Şinnâvî**, Abdu'l-Azîz, *Ed-devlet-ül-Osmaniyye, Devletün İslamiyyetün Müftara Aleyhâ*, Mektebetu'l-Enclor, 1980
- Hâkim**, Ebû Abdillâh Muhammed en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-V, Beyrut 1334.
- _____, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, Beyrut 1397.
- Hamevi**, Yâkut b. Abdillâh, *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Dâru Sadir, Beyrut, ths.
- Hattâbî**, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed (ö. 388/998), *Maâlimu's-sünen şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, İstanbul 1981.
- Hatiboğlu**, İbrahim, “*Mesâbihu's-Sünne*”, *DİA*, Ankara, 2004.
- Heysemî**, Nüreddîn b. Ali Ebû Bekr (ö. 807/1404), *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.
- İbn Adî**, Ebû Ahmed Abdillâh el-Cürcânî (ö. 365/975), *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, I-IX, (thk ve tlk. Âdil Ahmed, Ali Muhammed) Beyrut, ts.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr Abdillâh el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* (thk. Saîd Muhammed el-Lahhâm), Beyrut 1409.

- İbnü'l-Esîr**, Ebu's-Seâdât Esîruddin Mecdüddin el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî el-Mevsîlî (ö. 606/1209), *Camîu'l-Usul Fi Ahadisi'r-Resül*, (thk. Abdulkadir Arnavut) Dimaşk, XIII, 1389.
- İbn Hacer**, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed el-Askalânî (ö. 852/1448), *Tekrîbu't-tehzîb*, I-II, (thk. Halil Me'mün) 2. bs. Beyrut, 2001
 _____ *Tehzîbü't-tehzîb*, I-IV, Beyrut, 1995.
 _____ *Telhîsu'l-habîr fi tahrîci ehâdisi'r-Râfiyyi'l-kebîr*, I-IV, thk, Abdullah Haşim el-Yemâni, Beyrut, 1964.
 _____ *Fethu'l-Bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII y. Dâru'l-fikr, Dâru'l-fikr, ts.
 _____ *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe ve bi hâmişihî el-İstiâb fi mârifeti'l-ashâb*, li İbn Abdilber en-Nemerî, 1. bs. Matbâtü's-saade, Mısır, 1328.
- İbn Hazm**, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî (ö. 456/1063), *el-Muhallâ* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), I-VIII, Kahire, ts.;
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Belebân* (ö. 739/1339), I-XVIII, thk ve tlk. Şuayb Arnavut, 2. bs. Beyrut, 1997.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvîni (ö. 273/886), *es-Sünen*, I-II, 2. bs. Çağrı y. İstanbul, 1992.
- İbn Melek**, İzzeddîn Abdüllatîf b. Abdilazîz (ö. 821/1418'den sonra), *Mebârîku'l-ezhâr fi şerh-ı Meşâriki'l-envâr*, İstanbul 1328.
- İbn Sa'd**, Muhammed b. Sa'd, b. Manî ez-Zührî (ö. 230/...), *et-Tabakât'l-kübra*, I-XI, (thk. Ali Muhammed Ömer), 1. bs. Mektebetü Hancı, Kâhire, 2001.
- İbn İmâd**, Ebû'l-Fellâh Abdulhay b. İmâd el-Hanbelî, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, I-V, 1. bs. Kâhire, 1370.
- Kâtib Çelebi**, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, I-II, İstanbul, 1941.
- Kehhâle**, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, I-XV, Beyrut, trs.
- Leknevî**, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdulhay el-Leknevî (ö. 1289/1872), *el-Fevâid el-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, Kahire, 1364'ten ofset.
- Mizzî**, Cemaleddin Ebu'l-Haccâc Yusuf (ö. 742/1341), *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl* I-XXXV, (thk. Beşşâr Avvâd Maruf), 2. bs. Müassesetü'r-risâle, Beyrut, 1983.

- Münâvî**, Muhammed Abduraûf (ö. 1031/1621), *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmii's-sağîr min ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, I-VI, Dâru'l-fikr, ts.
- Muhittin**, Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis: Tasavvuf Kaynaklarında Tartışmalı Rivayetler*, yediveren, konya,2001.
- Mâlik**, İbn Enes (ö. 179/795), *el-Muvatta'* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Mısır 1370.
- Mahmud Şakir**, *İslam Tarihi*, el-Mektebu'l-İslâmî, 1986.
- Müslim**, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (ö. 261/874), *el-Câmiu's-sahîh*, V, 1.bs. (thk. Muhammed Fuad Abdülbâki), Kâhire, 1374.
- Nesâî**, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünen*, I-VIII, 2. bs. Çağrı y. İstanbul, 1992.
- Nevevî**, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Minhâc fî şerhi Sahîh-ı Müslim (Sahîhu Müslim bi şerhi'n-Nevevî)*, Mısır 1348.
- Sâid Bektaş**, *Munyetu's-Sayyâdin*, thk. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût.
- Sehâvî**, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdîrrahman (ö. 902/1496), *el-Makâsıdu'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehirâ ale'l-elsine*, Masar 1991;
- Sem'ânî**, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr et-Teymî, (ö. 562/1167), *el-Ensâb*, I-V, tlk. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut, 1988.
- Şehabeddin Kırdar**, “*et-Tenbîh fî i'râbi'l-cuzi'l-ahîr mine'l-Kurân'i'l-'Azîm*” Doktora Tezi, ,2008.
- Taberânî**, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö. 360/922), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I-XXV, thk. Hamdi Abdulmacid es-selefî, 2. bs. Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, ts.
- Tahâvî**, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî el-Mısırî (ö. 321/933), *Şerhu Maâni'l-âsâr* (thk. Mahmûd Seyyid Câdelhakk) IV, cilt Kahire 1388
- Taşköprizâde**, Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561), *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ ed-Devle el-Osmâniyye*,Beyrut 1405.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra (ö. 279/892),*es-Sünen*, (thk ve tlk. Muhammed Nasiruddin Elbânî), 1. bs. Dâru'l-maârif, Riyad, ts.
- Zehebî**, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1347), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-XXIII, (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1985;
- _____, *Tezkiratü'l-Huffâz*, I-III, Haydarabad, 1958'dan ofset.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsim, *el-Keşşâf, Dâru'l-kitâbi'l-'arabî*, Beyrut, 1986

Zirikli, Hayruddin, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, I-X, Beyrut, 1984.